

GELİŞİM ERZURUM

Yıl 6 | Sayı 31 | Mayıs/2024 | 90TL. | ISSN 2757-5020

**Esir Türk Askerlerinin
Ayşe Anası
(Sona Hacıyeva)**

içindekiler

02

Bakü'de Türk Esirler - Nargin Adası
Bülent PAKMAN

12

Sona Hanım
Orhan ARAS

16

Bir İnsan Bir Dünya
Söyleyişi: Büşra ARSLAN

20

Kültür ve Sanatta Milli Benlik Kavramı
Muhammed Emin KAYSERİLİ

24

Gönlümüzdeki Dilimiz: Erzurum Türkülerindeki Türkçe
Hakan Hadi KADIOĞLU

28

Selvi: "Öykünün Tabiatı Kalabalığa Müsaade Etmez"
Söyleyişi: Muaz ERGÜ

32

Doğu'da Bir Stratejik Miras: Erzurum Tabyaları
Abdullah Cüneyt KÜSMEZ

36

Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nasîhatu's-Selatin İsimli Eserlerine
Göre Osmanlı İlimiyesinde Bozulmanın Sebepleri
İlknur SENCER

39

Cami Avlusu
İbrahim YILDIZ

GELİŞİM ERZURUM

Palandöken Gelişim
Derneği'nin yayın organıdır

İSSN: 2757-5020

Yıl 6 | Sayı 31

Mayıs 2024 | 90 TL

İmtiyaz Sahibi

Lokman LOKMACI

Yazı İşyeri Sorumlusu

Numan ÜN

Sayfa Tasarımı

Elena Özdemir

İletişim

Solakzade Mahallesi
2. Marketler 13. Çarşı Sokak
Palandöken/ ERZURUM
0 (530) 544 76 72

gelisimerzurumdergisi@
gmail.com

Baskı & Cilt

BERİKAN OFSET
MATBAA
Gersan Sanayi Sitesi
Yenimahalle/Ankara

Matbaa Sertifika Numarası

47109

BAKÜ'DE TÜRK ESİRLER – NARGİN ADASI

Bülent PAKMAN

Sarıkamış 1914

Osmanlı İmparatorluğu, Almanların Göben ve Breslau savaş gemilerinin Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalaması ile 29-30 Ekim 1914'de I. Dünya Savaşı'na girdi. Rusların 31 Ekim'de Bayezid, 1 Kasım 1914'de Erzurum sınırını geçmesiyle savaşın Kafkas Cephesi açıldı. Ruslar Kasım başında Basra ve Akabe'yi, Kasım sonunda Karaköse ve Doğubeyazıt'ı işgal ettiler. Erzurum-Sarıkamış ekseninde Osmanlı sınırları içinde 25 kilometre derinde tutundular.

Osmanlı Ordusu Genel Kurmayının Başında bulunan Enver Paşa hem Rusları geri püskürtmek hem de 93 Harbi'nden beri (1877-1878) Rusya'nın elinde olan Kars, Ardahan, Artvin ve Batum illerini geri almak istiyordu. Planı, Rusları beklemedikleri Sarıkamıştan çevirme hareketi ile gafil avlamaktı. Halbuki bozgunla sonuçlanan Balkan Savaşı'ndan henüz çıkmış olan ordunun eksiklikleri sayılamayacak derecede çoktu. Ruslar ise kışa çok iyi hazırlanmışlardı. Sarıkamış coğrafyası çok çetindi ve o yıl çok ağır

bir kış yaşanıyordu. Harekate taraftar olmayan 3'üncü Ordu subayları Enver Paşa'yı vazgeçiremediler. Enver taarruzun bahara bırakılmasını öneren 3'üncü Ordu Komutanı Hasan İzzet Paşa'yı görevinden aldı. O sırada İstanbul Genelkurmayı'nda bulunan Kazım Karabekir de, Sarıkamış hareketına şiddetle karşı çıktı. Ancak Enver Paşa onu da dinlemedi.

Enver Paşa'nın emriyle kayıtlara geçirilmeyen bu faciayı 93 yıl sonra Prof. Dr. Bingür Sönmez ortaya çıkardı.

O arada, cephedeki askere kışlık giysi, erzak ve mühimmat götürmek için, ihmal sonucu donanmadan korunma istenmeden, İstanbul'dan Trabzon'a doğru yola çıkarılan, içinde 3 bin de asker bulunan Bezm-i Alem, Bahr-i Ahmer ve Mithad Paşa adlı üç sivil yük gemisini Ruslar 7 Kasım'da Karadeniz'de batırmıştı. Enver Paşa'nın emriyle kayıtlara geçirilmeyen bu faciayı 93 yıl sonra Prof. Dr. Bingür Sönmez ortaya çıkardı. İkmalin gelememesi de Enver

Paşa'yı vazgeçirmedi.

Adsız bir asker günlüğünden: *“Bu yaz, iki alayımızla Yemen'den buraya naklolunduk. Yola koyulmamızdan dört ay sonra buraya ulaştık ki, Arabistan'ın cehennemî sıcağı Köprüküy'deki (Eleşkirt) ayaz yanında nimet-i ilâhi imiş. Burada çadırın perdesi buza kesmiş oğlak kulağı gibi kırılmakta ve kopmakta. Bölük kumandanım, beni sıhhiyeye nakletmiş ise de, tabip ve ilaç yokluğundan çaresiz kalıp tekrar takımıma döndüm. Akşam yaklaşınca Köprüküy'e civar dağlardan tipi boşanır. Kumandanımız, gelecek cuma Başkumandan Enver Paşa Hazretleri'nin teftiş ve hücum için geleceğini müjdeledi. O gelinceye kadar da yün içlik, çorap ve paltoların verileceğini ve Yemen yazlıklarını atacağımızı müjdeledi. Allah, devlete ve millete zeval vermesin. Başkumandan Paşa Hazretleri'nin gelmesi ile, Moskofun kahrolacağından ve kâfirin, karşımızdaki tepelerde geceleri seyrettiğimiz ocaklı ve mutfaklı karargâhlarını ele geçireceğimizden subaylarımız çok emin...”*

Sıfırın altında 39 derece hissedilen soğuklar, düşmandan daha tehlikeliydi.

3. Ordunun başına geçen Enver'in emriyle 9., 10. ve 11. Kolordular 3 bin metrelilik Allahüekber dağında yürüyüşe başladılar. Kar kalınlığı kimi yerlerde bir metreyi geçiyordu. Zemheri denilen kışın en soğuk günleriydi, şiddetli tipi fırtına vardı. Sıfırın altında 39 derece hissedilen soğuklar, düşmandan daha tehlikeliydi. Gündüz başlayan yürüyüşte yumuşayan çarıklar gece donmaya, ayakları mengene gibi sıkılmaya başlıyordu. Adım atmak neredeyse imkânsızdı. Askerler donmamak için oldukları yerde atlıyor, zıplıyor, kendilerini yerden yere vuruyordu ama nafileydi. Ayak parmaklarından başlayan donma, yavaş yavaş tüm vücutlarına yayılıyordu. Kimi yere çömeldi, kimi oturdu, kimi yuvarlandı, kimi bir ağaç gövdesine dayandı. Ortalık kardan heykellerle doldu.

Sabah Beyköy'le Kuruköy'e ulaşmayı sadece 3.200 kişi başarmıştı. "Onları teslim alamadım. Çünkü bizden çok evvel Allahlarına teslim olmuşlardı" diye yazdı Rus Kurmay Başkanı Pietroroviç raporuna. Ama Enver Paşa inadından dönmedi. Acımasız emrini verdi: "Geri adım atanı üstü vuracaktır!" Ardından örnek olması için 40-50 kişi kurşuna dizildi. Daha sonraki infazlar zaten az olan kurşunların ziyan olmaması için iple yapılacaktı. Ağaçlarda

donmuş insan cesetleri sallanıyordu.

Sonunda herşeyin bittiğini anlayabilen Enver Paşa cepheden ayrıldı. Ordunun başında kalan Hafız Hakkı Paşa 4 Ocak 1915'te geri çekilme emri verdi, böylece Sarıkamış Macerası sona erdi. Başta 3. Ordu'nun mevcudu 120 bindi. Kimine göre 90 bin kimine göre 60 bin şehit verilmişti, tek kurşun atmadan. Genel Kurmay'ın 1933 açıklamasına göre zayıf 109 bine erişiyordu, ancak sayının ayrıntıları verilmemişti. Yani ordu bir daha Ruslarla savaşa giremeyecek hale gelmişti.

Türklerin Tiflis ve Bakü gibi şehirlere getirilmesi, Çarlık yönetimi açısından ciddi bir rahatsızlık yaratmıştı.

Binlerce Türk esir

Kafkas Cephesi'nde savaşlar devam ederken Ruslara esir düşen Türklerin Tiflis ve Bakü gibi şehirlere getirilmesi, Çarlık yönetimi açısından ciddi bir rahatsızlık yaratmıştı. Bunun sebebi de Kafkas halkının önemli bir kısmının dini ve etnik açıdan esir düşen Türklerle aynı kökten olması idi. Bu yüzden Çarlık yönetimi, kötü durumdaki Türk esirlerin halkın üzerinde bırakacağı tesiri de göz önünde tutarak, esir kamplarını özellikle halkın dikkatlerinden uzak, herhangi bir irtibat riski olmayan yerlerde kurmaya karar verdi.

Esirlerin sevkiyatı

Savaşlarda Ruslara esir düşen Türkler, Omsk, Tomsk, İrkutsk, Uralsk, Samara, Kazan, Nijniy Novgorod, Horkov, Bakü ve diğer bazı şehirlerde özel kamp-lara götürüldüler. Askeri esirlerden genellikle erler ve küçük rütbeli askerler Bakü'de bırakıldılar, subaylar ise kaçmalarını önlemek amacıyla daha ziyade Sibirya'da Çin hududuna yakın İrkutsk'a gönderildiler.

Vardıkları yerlerde vagonlar açıldığı zaman, her vagona 10-15 Türk askeri ölmüş oluyordu.

Savaş meydanlarında esir düşen Türk askerlerinin yaşadıkları zorluklar ve sıkıntı, daha Rusya'ya nakledilmeleri sırasında başladı. Yaralı askerler ile sağlamlar bir arada tutuluyor, sonra genelde Kafkas Ermenilerinin idare ve kontrolü altında bulunan esirler, cepheden ellişer ellişer vagonlara bindiriliyorlar ve yine çoğu Ermeni olan askerlerin kontrolünde aç-suzuz bir halde gönderiliyorlardı. Vardıkları yerlerde vagonlar açıldığı zaman, her vagona 10-15 Türk askeri ölmüş oluyordu.

I. Dünya Savaşı'nda teğmen iken 9 Ocak 1915'de Sarıkamış'ta Ruslara esir düşen, Sibirya'ya nakledilen, Krasnoyarsk esir kampından kaçan, yurda dönen, tekrar orduya katılan Hüsamettin Tuğaç anlatıyor: "1915 yılının ilk ayının ikinci haftasında idik. Şimdi Kubişef adını taşıyan Samara İstasyonu'na gelmiştik. Bir Rus dokto-

ru yanımıza geldi. Hasta olup olmadığımızı sordu... Şehirde tifüs hastalığı salgın halinde imiş. Esir trenlerini karantina altına almışlardı. Sonradan Rus gazetelerinden öğrendik ki, o sıralarda bu istasyonda müthiş bir dram oynanmış. Trenler dolusu Türk esiri karantina var diye bulduklarını hayvan vagonlarında kilitli kapılar ardında haftalarca aç ve susuz bırakılmış, hepsi açlıktan, susuzluktan ve hastalıktan ölmüş gitmişlerdi..."

“Cehennem sıcaklığında vagon içinde, pencereler kapalı olarak üç gün acı ve derin bir üzüntü içinde bekledik.”

1916'da Ruslara esir düşen bölük komutanı yedek subay Faik Tonguç ise nakledilişleri hakkında şunları yazmaktadır:

“150 kişiyi aşan subay kafilesi bir Ermeni teğmenin kumandası ve 100 kadar askerin muhafazası altında Hamamlı köyünden ayrılarak Sarıkamış İstasyonu'nda bizim “kırk kişilik”lere benzeyen vagonlara yerleştik. Kor Nehri Vadisi'ni izleyerek akşam vakti Tiflis İstasyonu'na vardık. Cehennem sıcaklığında vagon içinde, pencereler kapalı olarak üç gün acı ve derin bir üzüntü içinde bekledik. Su bile dirhemle verildiğinden bayılanlar, hastalananlar çoğalıyordu. Yemek içmek gibi zorluklardan başka pencereden bakmak bile yaksaktı. Bu durumdan kimsenin şikâyete hakkı yoktu. Çünkü esirdik, hem de memleketi-

mizdeki deyişle “Moskof elinde esir”dik.

Birçok rica ve şikâyetlerden sonra bir vagona bir pencere açılmasına izin verildi. Bu demir hapishanelerde, aç susuz kavrulmanın sonucunda bulaşıcı hastalık baş gösterdi. Hastaneyeye kaldırılanlar sıklaştı.”

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından 1917 yılı sonlarında Osmanlı esirleriyle ilgilenmek ve Türk esirlerinin miktarını tayin etmek üzere İskandinavya'ya gönderilen Yusuf Akçura, Kuzey Kafkasya'da 20- 30 bin ve Rusya'nın diğer yerlerinde de 30 bin olmak üzere toplam 60 bin Türk esir olduğunu belirtmişti. Rusya'da bulunan Türk esirlerden bir bölümünü de; Kars, Ardahan, Batum ve daha sonra Erzurum, Erzincan ve Van gibi Anadolu'da Rusların işgal ettikleri yerlerden götürdükleri çok sayıdaki siviller oluşturmaktaydı. Bunlar genellikle Ruslarca şüpheli telakki edilen ve daha çok da Ermenilerin kıskırtma ve iftiraları sonucu Rus askerleri tarafından yakalanan, içlerinde seksen-doksan yaşlarına varan yaşlı kişiler, iki-on beş yaş arası çocuklar ve kadınlardı. Sonunda Ruslar ne olur ne olmaz sonra karşımıza silahlı çıkarlar deyip çocuk-yaşlı bütün erkekleri topladılar. I. Dünya Savaşı sırasında Rusya'da bulunan Türk esirlerinin sayısı 100 binden çok olarak tahmin edilmektedir.

Bakü

Kafkas cephesinde Ruslara esir düşen Türk askerleri, süre-

li kalacakları esir kamplarına götürülmeden önce, istasyon/toplama kamplarında tutuldular. Bunlardan ikisinin Bakü'de olması düşünüldü. Rus Kızılhaç Başkanı Prens Oldenburg bu konuda gerekli incelemeleri yapmak üzere Tiflis'ten Bakü'ye geldi. Beraberinde mühendisler de vardı. Bakü Şehir Polisi Reisi Polkovnik İ. P. Martinov ve Bakü Gubernatörü V.V. Alişevski ile birlikte Hazar Denizi'nde, Bakü'nün birkaç kilometre açığındaki kıraç ve susuz Nargin (Nergis) adasında yaptıkları incelemeler sonucunda, adayı esirlerin tutulması açısından amaçlarına uygun bir yer olarak belirlediler. Bundan sonra Şehir Polis Reisi Martinov gözetiminde esirlerin kalması için barakalar inşa edilmeye başlandı.

Bakü'ye getirilen esirlerin, özellikle sivil esirlerin bir kısmı, Hazar Denizi'nin kıyısında bulunan ve bütün masrafları Hacı Zeynelabidin Tagiyev tarafından karşılanan bir hapishane de kalıyorlardı. Bu hapishane diğer yerlerden çok farklı olup, yaşam şartları daha iyiydi.

Türk esirlerin, Nargin'e taktıkları isim ise “Cehennem Adası”ydı.

Nargin adası

Bakü'ye getirilen Türk esirlerinin çoğunluğu ise (özellikle de askeri esirler) şartları oldukça ağır olan Nargin Adası'na götürüldüler. Hiçbir su kaynağı ve bitki örtüsü olmayan adaya “Yılan Adası” denmekteydi. Çileli ve mahrumiyet içindeki esaret

günlerinde Türk esirlerin, Nargin'e taktıkları isim ise "Cehennem Adası"ydı.

Nargin Adası, üzerinde bitkiden eser olmayan yılanları ile meşhur bir yerdi. Havası gayet bozuk olan adada su bulunmazdı. Ada daha önce Rus canilerinin sürgün yeri idi.

125 kişilik olarak düşünülen barakalara 200, 250 kişi tıkıldı. Hiçbir zaman temizlik maddesi verilmedi. Yemekler üzerinde yolsuzluk yapıldı

900 metre eninde 3100 metre uzunluğunda, 3.5 km kare büyüklüğünde olan adada 1915 yılının ilk baharında 10.000 esir alacak şekilde ikişer katlı olarak 40 baraka yapıldı. Barakalar 125 kişilik olarak planlanmıştı. Ancak döşemesiz ve penceresiz barakalara 200, 250 kişi tıkıldı. Barakalar yapılırken Bakü'nün külek denilen meşhur fırtınaları düşünülmemişti. Sinek ve tahtakurusundan uyumak mümkün değildi. Hiçbir zaman temizlik maddesi verilmedi. İlaçlama bahanesi ile esirlerin elinden alınan elbiselerin yerine çok kötü elbiseler verildi. Esirlerin beslenmesi için ayrılan tahsisat üzerinde yolsuzluk yapıldı.

Avusturya, Alman, Macar ve Bulgar gibi başka yabancı esirler de adaya getirildiler. Zaman zaman sayıları 10.000'i bulan esirlerin çoğu kısa zamanda hastalanıyordu. Temizlenme

imkânı olmayan esirler son derece pis ve zayıftı. Cansız bir şekilde yerde yatan hastaların üzerinde binlerce sinek dolaşıyordu. Bu hastaların çoğu abdest bozmak için yerinden kalkamıyordu. Esirlere verilen ot minderler çoktan parçalanmış, yerden hafifçe yüksek tahtalar üzerinde yatıyorlardı.

Esirlerin en çok ihtiyaç duydukları su idi. Esirlere bazen 6 gün su verilmediği oluyordu. Adada kaynak suları olmadığı için şehirden getirilen su, öncelikle muhafız Rus askerleri ihtiyacına ayrıldıktan sonra kalırsa esirlere veriliyordu. Susuz ve kanalsız helâlâr kısa zamanda dolduğu için esirlerce barakalar etrafına bırakılan pislikler yüzünden etrafı çirkin bir koku kaplamıştı.

Üzerlerinde elbiseleri de bulunmayan hastalardan günde en az 30 kişi vefat ediyordu. Cenazeler deniz kenarında üst üste gömülüyorlardı.

Temizlenme imkânı olmayan esirler arasında çıkan kolerada bir çok Türk esiri şehit oldu. Esirler barakalarda beton zemin üzerinde yatıp kalkmaktaydı. Yastık falan olmadığından başlarının altına taş koyuyorlardı. Soğukta ısınma imkânı yoktu. Esirlere günlük içinde yağ ve et bulunmayan bol sıcak su ile yapılmış bir çorba ile 100 gram siyah ve ekşi bir ekmek veriliyordu. Sonradan bu miktar yarıya indirildi. Esirlerin

hepsinin ayakkabıları alınmıştı.

Bu şartlarda esirlerin pek çoğu hastalandı. Hastalanan esirlerin tedavisine bakılmadığı gibi istirahat etmelerine de imkan verilmiyor, çalışamayacak durumda olanlar muhafızlar tarafından dövülüyordu. Hastane olarak ayrılan 400 kişinin kalabileceği bir barakada 1200 hasta vardı. Bir kısmı ölüm halinde bulunan hastalar su ve yemek isteriz diye inliyorlardı. Hastaların büyük kısmı için yatak yoktu. Adada görevlendirilen 5 Rus doktoru tıbbi malzeme alamadıkları gibi hastalarla da ilgilenmiyorlardı. Bütün olumsuz şartlara rağmen esirler arasında bulunan Konsolos Doktor Ferbets Nidermayer küçük büyük 1800 ameliyat gerçekleştirmişti. Yedek Subay esir Faik Tonguç anılarında "Biri yaşlı öteki yaşlı iki doktor ... sinirlenmeden, güler yüz ve tath dille, daima tekrarlanan 'rica ederim', 'lütfen' gibi sevecen sözlerle birer birer dikkatle muayene ediyorlardı" diye anlatır. Üzerlerinde elbiseleri de bulunmayan hastalardan günde en az 30 kişi vefat ediyordu. Cenazeler bir kenarda üst üste yığıyor, hiçbir merasime tabi tutulmadan deniz kenarında açılan çukurlara üst üste gömülüyorlardı.

Kafkasya bölgesinde yaşayan Ermeni, Gürcü ve Rus Muhacirleri Türklere karşı çok acımasız ve asabi davranıyorlardı. Rus coğrafyasında polis, jandarma ve gardiyan olarak çok Ermeni bulunmaktaydı. Bu yüzden Nargin adasındaki esirler çok ağır davranışlara maruz kaldılar. Bu fecaatler Rusya

Menzil Sıhhiye Müfettişi General Prens Oldenburg'a şikâyet edildiği halde herhangi bir iyileştirme sağlanmadı. Nargin Adası'nda inceleme yapan Rusya Üsera ve Muhacirin Komiserliği memurlarının adaya esir sevkini durdurulmasını isteyen raporları Tiflis'te alınmıyordu. Esirlerin büyük kısmı ölmesine rağmen sevkıyatın devam etmesi yüzünden adadaki esir sayısı 6000'nin altına inmedi.

Nargin'de Türk asker esirlerinden Süleyman Nuri adaya nakledilişleri ve adadaki hayatı anlatıyor: "Bakü istasyonundan, etrafımız Rus askerleriyle kuşatılmış bir güruh halinde, bizleri sahile, Bakü'nün iptidai bir şekil arz eden, ağaçtan iskelelerinden birine getirdiler ve bir çatanaya bindirerek 15-20 kilometre deniz açığında bulunan ve adı Azericesi Yılan Adası olan Nargin Adası'na getirdiler. Bakü, deniz açıklarından sahilden içerilere doğru az yükselerek kalkan bir yamacın üzerine sahilden "Züh" ve "Bayıl" denilen semtler kadar serpilmiş, bazı yerlerde seyrek ve bazı yerlerde sık sık üzin ve fabrika oldukları açıktan seçilmesi zor olan binalardan müteşekkildi.

Çatana bizi sonumuzun meçhul karanlıkları "Nargin" adasının toprakları üzerine serpiverdiği zaman, hemen orada ilk müşahede ettiğimiz, muhafız Rus erleriyle, hangi millet ordusuna mensup oldukları fark edilemeyen yırtık pırtık elbiseli esirleriyle, kadınlı erkekli beyaz sıhhiye giysili sağlık memurlarıyla ve Bakülü

olmaları ve adada alış verişle meşgul oldukları kolayca tahmin edilebilen sivilleriyle ada, üzerimizde hiç de ümit verici bir tesir bırakmadı. 2-2,5 kilometre kare sathında, bir kilise ve birkaç idare binalarından başka, yer üstünde hemen hemen başka bir bina görünmüyor, tek tük Alman, Avusturya ve Macar esirleri olmak üzere 50 bin Türk esiri, yarı yarıya toprağa gömülü zeminliklerde yaşıyorduk.

Üzerlerine kalın bir tabaka kireç serpildiği için ölüleri saymak mümkün değildi.

Bir iki gün devam eden acemiliğimiz devrinde, adanın hemen hemen bütün sahillerini döndük dolaştık, batı ve Bakü'ye yani kuzeye taraf olan sahillerin müthiş kayalık ve bu kayalar üzerinde otlarıyla bütün gün balık tutamayan balık avcılarına ve her adımda dünya kadar tesadüf ettiğimiz su yılanlarına rastladık. Bakülülerin burasını "yılan adası" olarak tesmiye etmelerinin (adlandırılmalarının) sebebi bu imiş meğer! Bir günde bizim de belki ebedi mekânımız olması pek de ihtimalden uzak olmayan ve adanın diğer kısmına nazaran daha hakim mevki olan kuzey tarafı ucuna, ölen esirleri gömdüklerini işittiğimiz yeri görmek ve bu vesileyle onları ziyaret etmiş olmak için, bir gezinti yapmaya gittik. Orada yegâne açık bulunan bir çukura yaklaştık, çukur henüz yarı

yarıya doluydu, çukurun içine atılmış ölülerin, üzerlerine kalın bir tabaka kireç serpildiği için ölüleri saymak mümkün değildi. Bu çukurun hayalen toprakla örtüldüğünü farz ederek, buna benzer çukurlar olmaları muhtemel, fakat şimdi, toprak üzerinde birer iz olarak kalmış yerleri çokluklarından saymak da mümkün değildi. Saymak istememizin sebebi, adanın üsera kampı olduğundan beri, bugüne kadar ölenlerin sayısını, mümkün merteye sıhate yakın bir tarzda tahmin ederek merakımızı tatmin etmektir. Buradan koğuşa gelince, bizden kıdemli olan erlerden çukurların ellişer kişilik olarak kazıldıklarını, her gün ölenleri sırayla balık istifi koya koya 50 kişi tam olduğu tekmi haber verince, çukur kapatılarak diğer bir çukurun hemen orada ve yahut da yakın civarında kazıldığını söylediler. Cephe başka burası da bambaşka bir alem, artık biz de ölümlerle hayat arasında fark görmek hissinden mahrum olanlara döndük...

"Sabahları bulanık su halinde, çay olduğuna binbir şahit lazım olan çaylarımızı içiyor, akşamları da topraklı taşlı çorbamıza beş on kişi bir arada kepeç gibi kaşıkla giriyorduk."

..Sabahları sırayla koğuşlarımızdan tayin ettiğimiz arkadaşlarımız ekmeklerimizi, karavana kaplarıyla getirilen

bulanık su halinde, çay olduğuna binbir şahit lazım olan çaylarımızı, kendi kaplarımızda içiyor ve akşamları da bulgur tanesi gibi ot tohumu taneleriyle, mutfakta kendi arkadaşlarımızın sözde soydukları ve fakat haddi zatında soyulmamış bütün bütün patateslerin katışık ve bunların topunun da yıkanmadıkları için, topraklı taşlı çorba mı desem lâpa mı desem, karavanalarımızı getiriyorlar ve bunlara beş on kişi bir arada kepçe gibi kaşıklarla giriyorduk.”

Cemiyet, esirlerin haftada bir gün Bakü'ye çıkarılarak gezdirilmesi için izin almayı başardı.

Bakü'deki Türklerin yardımları

Türk esirlerinin acınacak durumlarının Azerbaycan Halkına duyurulması konusunda Azerbaycan Türk basınının önemli seslerinden Açık Söz, Basiret, İkdam, Son Haber, Sada-yı Kafkas gibi gazeteler önemli rol oynarken, esirlere yardım faaliyetlerinin organize edilmesi ve yardımların yerine ulaştırılması konusunda Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi ve Muhtaçlara Kömek (yardım) Cemiyeti ön plana çıktılar. Cemiyet, ilk olarak Nargin Adası'nda giyecek ve yiyecek sıkıntısı çeken Türk esirlerin yararına olmak üzere halktan yardım toplamaya başladı. Bu

amaçla çeşitli çaylar, toplantılar tertip edildi, tiyatro günleri düzenlendi. Ayrıca Cemiyet, esirlerin resmi korumacılığını üzerine aldığından, haftada bir Pazar günleri Nargin'deki Türk esirlerinin Bakü'ye çıkarılarak gezdirilebilmesi için de izin alabilmişti. Böylece Türk esirlerin haftada bir gün de olsa o çok kötü şartlardan kurtulup rahat etmeleri, dinlenmeleri sağlanıyordu.

Evlerine götürerek öğle yemeklerini aileleri arasında yedirttikten sonra kıyıya getirip teslim ediyorlardı...

Gerek nakledilişleri sırasında ve gerekse kampın son derece olumsuz koşullarında insanlık dışı uygulamaya maruz kalan Türk esirleri, kendileriyle aynı kökten olan Azerbaycan Türklerinin yardımları sayesinde bir nebze rahat nefes almaya başladılar.

O tarihlerde Bakü'de bulunan Kars Birinci Dönem milletvekillerinden Fahrettin Erdoğan anlatıyor: “...Erzurum'un düşmesinden sonra Rus cephesi Erzincan'a kadar ilerlemiş, burada esir edilen subay ve erleri Sibiryaya'ya değil, Bakü'nün karşısındaki Nargin adasında esirler kampında topluyorlardı. Her Pazar bu kampta bulunan esir subaylar muhafızlarla şehri ziyarete geliyorlardı. Biz de onları görmek için iskeleye gittik. Halk yığılmış, otomobiller sıralanmış, içinde genç kızlar yolcuların

gelmesini bekliyorlardı. Bu otomobildekilerin kimler olduğunu sordum. Bakü milyonerlerinin kızları olduklarını öğrendim. Mesela Topçubaşı Ali Merdan Bey'in, Nagiyov, Tagiyov ve Kuluyovların hususi taksilerindeki kızları en başta duruyordu. Motörler yanaştı. Esir Türk subayları kıyıya çıktılar. Taksiden çıkan kızlar birer ikişer mevcuduna göre subayları kollarından tutup taksilere oturtular. Şehrin her tarafını gezdirdikleri gibi subayların ve kamptaki arkadaşlarının ihtiyaçlarını mağazalardan alıyorlar ve paraları Cemiyet-i Hayriye tarafından ödeniyordu. Bunları evlerine götürerek öğle yemeklerini aileleri arasında yedirttikten sonra tekrar taksilerle aldıkları kıyıya getirip teslim ediyorlardı...”

Asker evlatlarım, ziyarete geldim

Nargin Adası'ndaki esir Türk subaylarından Ahmet Göze anlatıyor: “...Ayşe Hanım zengin bir kadın, çok büyük bir vatanperver, milli hisleri kuvvetli ve çok cömert bir hanımefendidir. Nargin Adası'nda yüzlerce Türk esirinin bulunduğunu bilmekte ve her fırsatta kendilerini ziyarete gelmektedir. “Asker evlatlarım, ziyarete geldim” diyerek hallerini hatırlarını sormaktadır.

Her haliyle bütün servetini onlara feda etmeye hazır ol-

duğunu belli etmektedir. Bu hamiyetli yaşlı hanım bütün kampın anası olmuştur adeta. Bilhassa bayramlarda sabah sabah kampa koşmakta ve “asker evlatlarının” bayramlarını tebrik etmektedir. Amma nasıl tebrik. Kâhyası arkasından bütün esirlere maaşları kadar maaş yani albaya albay, yüzbaşıya yüzbaşı maaşı bayram harçlığı ve herkese birer kat çamaşır, ayakkabı vesaireyi muhtevi bohçalar vermektedir.

*Bütün esirler onu
merasimle tabur
halinde karşılayıp
selamlamakta*

“Onun karşılanması da bir âlem-dir. Bütün esirler onu merasimle tabur halinde karşılayıp selamlamakta kendisi de esir olan bu kadına en büyük saygıyı, o da onlara en büyük sevgiyi göstermektedir.” Azerbaycan Türklerinden yardımsever Ayşe Hanım Bolşeviklerin Bakü’ye girişi sırasında öldürülmüştür.

*Azerbaycan Türkleri
esirlerin adadan
kaçmalarına yardımcı
olmak ve Türkiye’ye
ulaşmalarını sağlamak
içinde gizli çalışmalar
yürüttüler.*

Azerbaycan Türkleri, Nargin’deki Türk esirlerin durumlarını iyileştirmek, ihtiyaçlarını karşılama gibi faaliyetlerin dışında, onların adadan kaçma-

larına yardımcı olmak ve Türkiye’ye ulaşmalarını sağlamak içinde gizli çalışmalar yürüttüler. 1915 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında “Türk Bayramı Günü” sekiz Türk esir subay şehre bırakıldı ve bir daha geri dönmemediler. Büyük ihtimalle bu esirlere Cemiyet üyeleri tarafından yardım edilerek, İran’a kaçmaları sağlanmıştır ki; bu olaydan sonra Cemiyet-i Hayriye temsilcilerinin adaya gidip gelmesi kısıtlanmıştır. Azerbaycan milli burjuvazisinin önde gelenlerinden birisi olan Murtaza Muhtarov’un adadan Türk esirlerinin kaçırılmasında önemli rol oynadığına dair bilgiler de mevcuttur.

Kafkasya Müslüman Talebeleri Komitesi üyelerinden Seyit Mir Aziz anlatıyor: “Gece yarısı, ada açıklarında pusuda duran teşkilatımızın kayıkları, lamba işaretleri üzerine adaya yanaşarak sessizce birkaç esiri kaçırdı. Bir gün 16 zabıt kaçırıldı. Zig Burnu’nda bağlanan kayığı çevrilmiş buluyorlar. Bunun üzerine aynı gün Rus gazeteleri sevinçli bir haber veriyorlardı: “Bu gece Nargin Adası’ndan 16 Türkiye zabiti kaçmak teşebbüsünde bulunmuş ise de fırtınanın şiddetinden kayıkları çevrilmiş ve kendileri de boğulmuşlardır. Kayık Nargin açıklarında bulunmuştur.” Halbuki firari zabıtlar, Cemiyet-i Hayriye’nin “İsmailiye” binasında istirahat etmekte idiler. Demek ki kaçırılanların izini Hazar Denizi yutmuştu.”

Nargin’den kaçırılan Türk esirler, genellikle Bakü’den İran’a geçiriliyor, Tebriz yolu

ile Anadolu’ya gönderiliyorlardı. Bunun için şehirli, köylü her Azerbaycan Türk’ü üzerine düşen hiçbir fedakârlıktan kaçınmıyorlardı. Mesela kaçırılarak Karabağ’a getirilen Türk esirlere, burada en güzel ve güçlü atlar hediye edilmiş, böylece daha rahat kaçmaları sağlanmıştı.

*Kaçırılma olayları,
Rus makamları
rahatsız etti.*

Bu kaçırılma olayları, Rus makamları rahatsız etti. Cemiyetlerin çalışmaları kısıtlanırken, zaten mahkeme kararıyla adaya girip çıkabilen ve şahsi olarak yardım faaliyetlerinde bulunan kişiler de engellendi, hatta bunlardan bazıları öldürüldü. Ayrıca özellikle Türk subaylarının bir kısmı, bu kaçırılma olaylarından sonra Nargin Adası’ndan alınarak daha uzak bölgelerdeki kamplara nakledildiler.

Vecihi Hürkuş

Türk havacılık tarihinin en önemli isimlerinden biri, Türkiye’nin ilk uçak tasarımcısı ve üreticisi Vecihi Hürkuş, 1917 sonbaharında Kafkas cephesine, 7. Tayyare Bölüğü’ne atandı. Orada bir uçak düşürerek Kafkas Cephesinde uçak düşüren ilk Türk tayyarecisi oldu. Bir hava savaşında yaralanarak düşünce uçağını yakarak Ruslara esir düştü. Hazar Denizi’ndeki Nargin adasına gönderildi. Azerbaycan Türklerinin yardımı ile bir arkadaşı ile birlikte adadan yüzerek kaç-

Türk pilot Vecihi Hürkuş (başı sarılı) Nargin Adasında

tı. Önce İran'a oradan da Erzurum'a geldiler.

Bolşevik ihtilali

Rusya'da 1917 Bolşevik ihtilali ile oluşan karışık durum sonucu adadaki esirler iyice bakımsız kaldılar. Bu durum üzerine, Bakü "Amele ve Saldat (asker) Vekilleri Şûrası Hususi Komitesi" Nargin'deki durumu incelemek üzere bir heyeti adaya gönderdi. Bu heyetin incelemeleri sonunda, adada esirlerden günde 30 kişinin öldüğü, bunlardan çoğunun ishal ve "kızdırmadan" (ateşten) dolayı hayatını kaybettiği, adada 1300 hasta ve yaralı bulunduğu, fakat Nargin'deki hastanenin 400 kişilik olmasından dolayı hastaların çoğunun barakalarda yatmak zorunda kaldıklarını, yiyecek ve içeceklerinin bulunmadığı bildirildi.

Amele ve Saldat Vekilleri Şûrası Hususi Komitesi bunun üzerine bundan böyle adaya esir gönderilmemesini ve hastaların Bakü hastanelerine taşınmasını, esirler için odun, mazot, su ve benzeri ihtiyaç maddelerinin gönderilmesini kararlaştırdı.

*Nargin Adasında
gördükleri karşısında
dehşete kapılan heyet
üyeleri Türk esirleri
karşısında ağlamaktan
kendilerini alamadılar.*

1917'de Bakü Şehir Dumasından (Meclisinden) bir heyet Nargin Adasına geldi. Gördükleri karşısında dehşete kapılan heyet üyeleri Türk esirleri karşısında ağlamaktan kendilerini alamadılar. Heyet üyesi ve Hümmet Partisi başkanı Dr.

Neriman Nerimanov gördüklerini şöyle ifade etti: *"Burası bir cezire (ada) değil, makberdir (mezardır). Öyle bir makberdir ki bin kadar adam kenarında oturup, növbelerini (sırasını) bekliyor. Bu yılanlar yuvasında yaşamağa değil, ölmeye mahkûm olan zavallılar susuzluktan göğermiş, kurumuş dillerini ağızlarından çıkarıp dudaklarını kemiriyor, "su, su" diye ah vah ediyorlar."*

Nargin Adası'ndaki 10 bine yakın Osmanlı esiri susuzluk, zehirli yılanlar ve ağır yaşam koşulları yüzünden daha ilk yıllarda ölmüştü. Sağ kalabilenler buradan merkezî Rusya'daki Varnavino, Sibirya'daki Krasnoyarsk, Priamur, Novanikolaievsk, Novosibirsk, Omsk kamplarına götürülüyorlardı. Bu kamplardakiler Nargin'e göre daha şanslıydılar ama sağ kalmayı başaranlar

ancak yıllar sonra ülkelerine dönebildiler. Nargin adasında hastalanan 700 askerin Tambuk'a nakilleri esnasında da 176 asker vefat etti.

Bakü Türklerinin bütün çabalarına rağmen adadaki esirlerin yiyecek ve ısınma hususundaki sıkıntıları azalmadı

Son dönemde Nargin esir kampında kalan 9 bin esirden yaklaşık 4 bini Türktü. Bakü Türklerinin bütün çabalarına rağmen adadaki esirlerin, özellikle de Türk esirlerin yiyecek ve ısınma hususundaki büyük sıkıntıları azalmadı, hepsinden önemlisi adadaki Rus idarecilerin kasıtlı ve insafsız hareketlerine maruz kalmaya devam ettiler.

Bakü'nün kurtuluşu

Türk Ordusu'nun 1918 Eylül'ünde Bakü'ye kurtarmasından sonra esaret hayatından kurtulan kamp sakinleri sağlanan yardımlarla Türkiye'ye gönderildiler. Ancak bu bir miktar zaman aldı.

Sovyet dönemi

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesini imzalaması, Türk Birliklerinin Bakü'den çekilmesi ve Azerbaycan'ın Bolşevikleştirilmesinden son-

48 bin kişi Bolşevik terörünün kurbanı oldu.

ra Nargin, özellikle 1920-1924 yılları arasında, bu sefer de Gence'de Kızılordu işgaline direnenlerin, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için mücadele etmiş aydınların, Azerbaycan'da kalmış ve Bolşevikler tarafından tutuklanmış Türk subaylarının hapsedildiği ve öldürüldüğü bir yer oldu. 28 Nisan 1920'den Ağustos 1921 yılına dek Azerbaycan'da 48 bin kişi Bolşevik terörünün kurbanı oldu. 1924 yılına kadar Nargin adası Sovyet rejimine muhalif Azerbaycan Türklerinin hapisanesi olmaya devam etti. 1930'lu yıllarda, Stalin döneminde de yapılan aydın kıyımının bir kısmı Nargin'de gerçekleştirildi.

Prof. Bingür Sönmez anlatıyor

Hazar Denizinde, Bakü'nün 6-7 mil açığında olan dedelerimin de kalmış olduğu Nargin Adası'nın benim ulaştığım anılarda dramatik bir yeri vardı. Mutlaka ziyaret etmek istiyordum. Ada ıssız, adeta çöl gibi bir askeri ada olduğu için ziyarete açık değildi. İlk kez 2007 yılında Bakü'de bulunan üst düzey yönetici dostlarım aracılığı ile alınan izinler ve sağlanan bir sivil gemi ile adaya çıktık. Adada o zamandan kalan toplu mezarları bulduk, hala toprak üzerinde bulunan şehit kemiklerini toplayıp defnedilmelerini sağladık. Adaya ayak basan ilk araştırmacı olmanın heyecanı ile bütün günümüzü adada geçirip fotoğraflar çektik. Azerbaycanlılara bir konferans vererek onların da Nargin Adası hakkında bilgi sahibi olmasını sağladım ve Bakülü Gazeteci Akif Aşırılı ile birlikte

“Nargin” isimli eseri hazırladık. Babıali Kültür Yayınları'ndan çıkan kitap 3. baskı yaptı. Moskova Merkez Televizyonunun arşivlerinden bu adada çekilmiş olan filmler buldum. Bu filmlerin Amerikan, İsveç ve Danimarka gibi tarafsız ülkelerin Kızılhaçlarına “Biz

Gösterişli sahneler esirlerin gerçek durumunu gizlemeye çalışıyordu.

bu esirlere çok iyi bakıyoruz” mesajını vermek için çekilmiş propaganda filmleri olduğunu öğrendik. Filmler arasında denizde eğlenen çocuklar, bar oynayarak-güreş tutarak eğlenen sivillerin bulunması bu filmlerin propaganda için çekildiğini ispat etmeye yeter.

İkinci ziyaretimizi 2015 yılında TRT İzmir ekibi olarak yaptık, belgesel için Bakü'de 15 gün kaldık. Tekrar özel izinle deniz kuvvetlerinin bir gemisi ile adaya çıktık.

Unutuldu

Nargin'de ölen Türk esirlerle ilgili ne Bakü'de, ne de adada bırakın anıtı, plaket bile bulunmamaktadır. Bakü'ye gelen, Bakü'de yaşayan Türkiye Türklerinin tamamına yakını sahilde dolaşırken, koyda gemiyle gezerken gördükleri bu adanın hazin hikayesinden haberdar değiller. Azerbaycan yetkilileri Nargin Adasını tanıtmalı, ziyarete açmalılar.

Kaynaklar:

I. Dünya Savaşı esnasında Nargin Adası'nda Türk Esirler. Dr. Betül ASLAN. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 42 , ERZURUM 2010, 283-305

Sarıkamış'ta aslında ne oldu. Ayşe Hür. Taraf gazetesi. 12 Ocak 2011 <http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/sarikamis-ta-aslinda-ne-oldu/14546/>

Esaret Günlüğü Belgeseli. Yönetmen Cem Fakir. 9. Bölüm. Nargin Adası.NTV. <https://www.youtube.com/watch?v=2HQB3i88FvE>

Tarihin Sarıkamış Duruşması. Dr. Ramazan Balcı. Tarih Düşünce Kitapları. İstanbul. 2005. s. 261-268.

Rusya'da Üç Esaret Yılı. Ahmet Göze. İstanbul, Boğaziçi Yayınları. 1991, s.71.

Türk Ellerde Hatıralarım. Fahrettin Erdoğan. Mevsimsiz Yayınevi. 2007. s.129.

Bir Neslin Dramı. Hüsamettin Tuğaç. Çağdaş ya-

yınları. 1975.

Hüsamettin Tuğaç'la Sarıkamış'tan Sibiryaya. Bizim Ahıska. 24 Ekim 2012. http://www.ahıska.org.tr/wp-content/uploads/DERGİ-27-SON_7.pdf

Bir Yedek Subayın Anıları/Birinci Dünya Savaşı'nda. Faik Tonguç. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2015. <http://mimoza.marmara.edu.tr/~avni/esaret/yazilar/faik.htm>

Türk'ün ölüm adası: Nargin. İttifak Gazetesi 08.11.2019 <https://www.ittifakgazetesi.com/turk-un-olum-adasi-nargin-y12479.html>

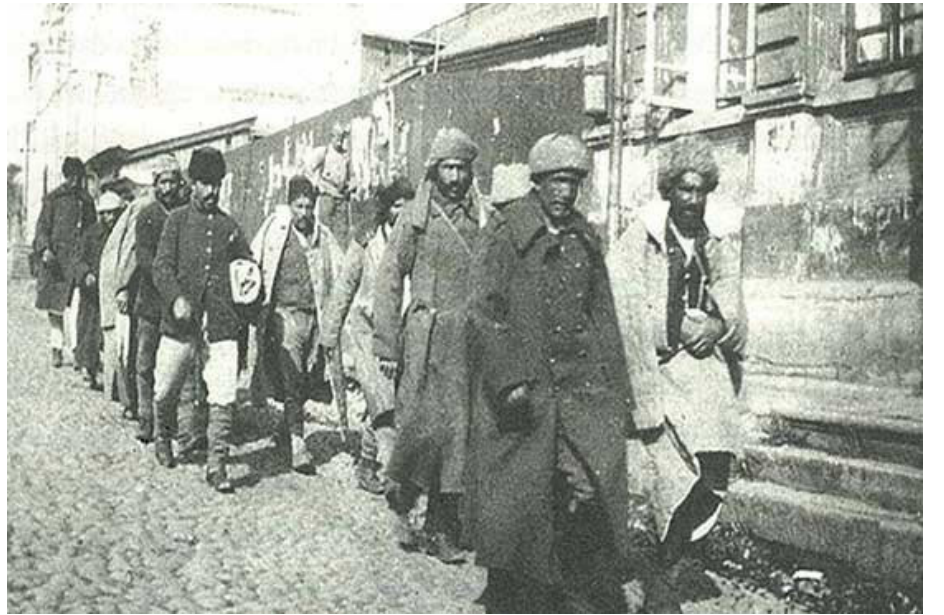
En acı ziyaret... Binlerce Türk askerinin esir bulunduğu Nargin Adası...Hürriyet 28 Mayıs 2017 <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-nargin-adasi-na-ilk-kez-resmi-ziyaret-40472497/1>

<https://bpakman.wordpress.com/turk-dunyasi/turk-esirlerin-yurek-burkan-drami/bakude-turk-esirleri/>

SONA HANIM

Orhan ARAS

Sarıkaş hareketi aradan 108 yıl geçmesine rağmen hâlâ konuşulmaya ve tartışılmaya devam etmektedir. Hareketin nedeni, komutası, hava şartları, yenilgisi, sonuçları askerleri ve tarihçileri ilgilendirdiği kadar edebiyatçıları ve serbest araştırmacıları da bu konuda düşünmeye ve yazmaya sevk etmiştir. Sarıkaş hareketi benim konum olmamasına rağmen Almanya'da olduğum süre içerisinde o dönemin Alman basınının yazdıkları yazılar ilgimi çekti ve arşivlerde araştırmalar yaptım. Bir üniversite dergisi için "Sarıkaş Harekât ve Almanya" başlıklı bir makale yazdım. Makalede o dönem Alman basınının konuya nasıl yaklaştığını özetlemeye çalıştım. Birinci Dünya Savaşı'nda

Alman orduları Batı cephesinde Fransızlara karşı savaşırken savaşının kaderini o cephenin belirleyeceği inancındaydılar. Bu nedenle Rus ordusunun yerinde kalması veya oyalanması

için Osmanlı ordusunun devreye girmesi gerekiyordu. Bu nedenle de General Bronsart von Schellendorf kurmay başkanı olarak İstanbul'a gönderilmiş ve ardından da Enver Paşa ile

birlikte Sarıkamış'a yola çıkarılmıştı. General von Sanders hatıralarında General Bronsart'ın Sarıkamış'taki rolüne asla değinmemektedir. Hatıralara göre, Sanders, Bronsart'la kısa bir görüşme yapmış ve savaş planı konusunda onun dikkatini çekmiştir.

Sarıkamış harekâtının acı sonuçları sadece bizde değil Azerbaycan'da da derin izler bırakmıştır. Özellikle o dönemde Bakü'da yaşayan Azerbaycanlılar Nargin adasına sürülen Türk esirlere yardım ve onların o korkunç adadan kaçırılması ile ilgili canları pahasına tehlikeli işlere girişmişlerdir. Bu tehlikeli yardım kampanyalarından birini yürüten de Sona Hacıyeva Hanım'dır. Ne yazık ki bu yiğit hanım hakkında Türkiye'de hiçbir bilgiye rastlayamadım. Sarıkamış'taki şehitlerin olduğu bölgeye heykeli dikilmesi gereken Sona Hanım, yüzlerce Türk esire yardımda bulunmuş, onlardan bir kısmının kaçmasına yardım etmiş ve Çar Rusya'sı mahkemelerinde yargılanmıştır. Tam da Sarıkamış harekâtının yıldönümünde Sara Hanım hakkında değerli dostum Azer Musayev kendi sayfasında bir araştırma yazısı yayınladı. Bu yazı gazeteci Mehriban Vezir Hanım'a aittir. Onun kaleminden Sona Hacıyeva Hanım'ın çalışmalarını ve yargılanmasını okuduğumda çok duygulandım. Hemen yazıyı Türkiye okuyucusu ile buluşturmak için Türkiye Türkçesine aktardım. Umarım bu çalışmalarla ilgili Sona Hanım hakkında daha geniş bilgiler ortaya çıkacaktır.

Sona Hacıyeva Hanım

Sarıkamış'ın yenilgisi, Çarlık Rusya'sı ordusu tarafından 10.000'den fazla Türk esirin Bakü'nün en eski hapishanesi olan Nargin Adası'na gönderilmesine neden oldu. O günlerin bir kadın kahramanı vardı Sona Hacıyeva Hanım...

Bu anma gününde Sona Hanım'ı bir kez daha hatırlayalım... Ne yazık ki bir fotoğrafı bulunamayan, akıbeti bilinmeyen Sona Hacıyeva...

Sona Hanım, Bakü'nün zengin ve yüksek eğitilmiş hanımlarından biriydi. Bakü Müslüman Yardım Cemiyeti Kadın Kolları Başkanı milyoner Kerbelayı İsrafil Ağa Hacıyev'in karısıydı. Büyük mülkünün yanı sıra, önemli etkinliklere katılan Sona Hanım'ın lüks özel gemisi de Bakü Körfezi'nde duruyordu.

*90.000 kişilik
Türk ordusu eksi
kırk dereceye
varan soğuk ve kar
fırtınasında adeta
yok oldu.*

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, 1914-15 kışında Sarıkamış yenilgisi yaşandı. 90.000 kişilik Türk ordusu eksi kırk dereceye varan soğuk ve kar fırtınasında adeta yok oldu. Ruslar binlerce askeri ve sivil esir aldı. Yalnızca Bakü ve Nargin Adası'nda

10.000 kadın, çocuk, yaşlı, asker ve subay Türk esir olarak yerleştirildi. Esirler Bakü sokaklarından geçirilip adaya götürülünce şehir alarına geçti ve Bakü valisi bu konuda Petersburg'a bir mektup gönderdi. Mektupta şöyle yazmıştı Vali: "Bakü halkı Türklerin esir alınmasına karşı büyük infial içindedir."

*"Ermeni
doktorlar yüzlerce
mahkûmun
gözünü ameliyat
ederken onları kör
etti."*

Rus yönetimi, Türk esirleri ölüm adası olarak bilinen Nargin'e yerleştirdi ve asıl denetimi Ermeni subaylara ve özel olarak eğitilmiş Türk düşmanı doktorlara verdi.

Komisyon heyetiyle birlikte adayı ziyaret eden Dr. Neriman Nerimanov, parlamento Türk esirlerin durumuna ilişkin sert bir konuşma yaptı. Konuşmasında şöyle diyordu:

"Ermeni doktorlar yüzlerce mahkûmun gözünü ameliyat ederken onları kör etti. Her gün yüzlerce insan susuzluktan, açlıktan, enfeksiyondan ve yılan sokmasından ölmektedir."

Bakü halkı bu haber karşısında şok olmuştu. Tarihi Teze Pir camii'nin hocasının fetvasıyla herkes camiye yiyecek, elbise,

ayakkabı, ilaç getirdi. Bir ay boyunca bu yardımın adaya taşınması mümkün olmadı. Bakü kadınları geceden sabaha kadar yün çoraplar, şallar ve şallar dokuyarak caminin avlusuna götürüyorlardı.

Halkın tepkisi, hükümetin izniyle 200 kadın ve çocuğun adadan alınarak Bakü'ye getirilmesine neden oldu.

Ancak hükümetin bu adımı kenti sakinleştirmede. Basında ve camilerde tartışma ve protestolar dinmedi.

“
Rus komutanlara
rüşvet vererek
geminin
denetlenmesini
engelledi

Sona Hacıyeva o tarihi günlerin kahramanlarından biri olarak ortaya çıktı. Özel gemisiyle Nargin'e yiyecek götürmeye başladı. Akraları ve hizmetçileriyle birlikte adaya giden Sona Hanım, yiyecek, giyecek ve yatak takımlarını esirlere ulaştırmayı başardı. Rus komutanlara rüşvet vererek geminin denetlenmesini engelledi ve her dönüşünde üst düzey Türk subaylarını yanına alarak Bakü'ye getirmeyi de ihmal etmedi. Esirler farklı kıyafetler giydirilerek yiyecek getiren hizmetçilerin arasına katılarak gemiye bindirildiler. Daha sonra Sona Hanım onlara kimlik kartları hazırlatarak onları İran'a, oradan da Türkiye'ye gönderildiler.

Bu şekilde Sona Hanım kısa süre içinde yüzden fazla Türk subayını Nargin Adası'ndan kaçırdı. Bu görevlilerin isimleri yazılı belgelerde kalmıştır.

“
O günlerde
Bakü'nün tek
sorunu vardı:
Türk esirler...

Ruslardan güç alan Ermenilerin esirler arasından yüksek rütbeli subayları seçip öldürdükleri, ayaklarına taş bağlayıp denizin dibine yuvarladıkları haberleri kentte dolaşıyordu. Bu durum Bakü halkının onurunu etkiledi, öfke ve heyecana neden oldu. O günlerde Bakü'nün tek sorunu vardı: Türk esirler...

Bakü'nün Abşeron bölgesinde yaşayan Azerbaycanlılardan kimin teknesi, hatta küçük bir balıkçı teknesi varsa, gece gizlice Nargin Adası'na yaklaşıyor ve oradan birkaç esiri alarak kaçırıyordu. Bu çalışmayı tutarlı ve düzenli bir şekilde yü-

rüten ise Sona Hanım'dı. Bu sayede çok sayıda Türk esir Bakü'de toplandı. Aydınların ve din adamlarının çağrısı üzerine Bakü bakkalları, esnafları ve tüccarları mahkumlara bedava yiyecek, giyecek ve barınak sağladı. Türk esirlere yardım etmek artık şehir ahalisinin bir şeref meselesi olmuştu.

Kaçırılmış esirler meselesi ortaya çıkmış oldu...

Bir gün bir mahkûmun Ermeni dükkânına girmesiyle kaçırılmış esirler meselesi ortaya çıkmış oldu. Ermeni esnaf olayı hemen resmi makamlara bildirdi. Soruşturma başlatıldı.

Adada nüfus sayımı yapan Rus Çarlığı yetkilileri, esir sayısında büyük bir eksikliği tespit etti ve soruşturma derinleştirildi. Hemen Sona Hacıyeva Hanım'ı göz altına aldılar.

Arşivlerde Sona Hanım'ın 110 sayfalık savunması yer almaktadır. Günlerce ifadesi alındı. Sona Hanım mahkemede esirlere yardım ettiğimi itiraf ederek şöyle demiştir:

“Yardım suç değildir. Yardım insani bir harekettir.”

Bütün bunlara rağmen yapılan soruşturmada Sona Hanım'ın esirleri kaçırmaması ispat edilemiyor. Kaynaklar bu soruşturmanın Sovyet döneminde bile devam ettiğini söylüyor. Bakü'nün birçok zengini ve dini şahsiyeti mahkemeye çıkarıldı, isimleri hükümetin kara listesine konuldu ve baskı

altına alındı.

Sona Hacıyeva Hanım Bakü'nün en ilerici, en zengin, özverili ve cömert hanımlarından biriydi. O gerçek bir Cumhuriyetçi kadındı. Başkanlığını yaptığı kadınlara yönelik yardım komitesi aracılığıyla sosyal ve politik süreçlerin ön saflarında yer aldı, eğitim ve öğretim çalışmalarında benzersiz hizmetler sağladı. Diğer zengin kadınları da aynı şeyi yapmaya teşvik etti.

Sona Hacıyeva Hanım tanınmayı, anılmayı, saygı duyulmayı hak eden, öncü hanımlardan biridir... Bu isim hafızalarda yaşmalı, saygıyla anılmalı ve Cumhuriyet Kadınlarını temsil etmelidir.

Ruhu şad olsun...

Mehriban Vezir

*“Yardım suç
değildir. Yardım
insani bir
harekettir.”*

BİR İNSAN, BİR DÜNYA

Söyleşi: Büşra ARSLAN

“Sarmaşık Gülleri, El Kapısı Almanya Acı vatan, Yavrularım, Herhangi Bir Kadın... Onlarca film, onlarca karakter, onlarca hayat ve uzun bir yolculuğun sonunda Hülya Koçyiğit olmak.

Bu uzun yolculuğa çıkarırken attığımız ilk adımdan bizlere bahsedebilir misiniz?

Sanata büyük bir ilgim vardı. Annem gibi... Sahneyle ilk tanışmam da 5 yaşında, İstanbul'a gelen Medrano Sirki'nin başlamasını beklerken çalan müzikle, kendimi sahnede bulmam ile oldu. Kendimi müziğe, ışıklara kaptırıp dans ettiğimi hatırlıyorum. Gözlerimi alkış sesleriyle açmıştım. O ışıkları ve alkışlayanları asla da unuta-

mam; dün gibi.

Yeteneğim ailem ve öğretmenim tarafından fark edilince de bale eğitimi almak üzere Ankara Devlet Konservatuarı'na yatılı öğrenci olarak gittim; düşünün henüz 7-8 yaşındayım... Bale eğitimim ilerleyen senelerde konservatuarda tiyatro eğitimi ile devam etti.

Şehir tiyatrolarında küçük kız kardeşim Nilüfer Koçyiğit, Metin Erksan tarafından sinema

adına benden daha önce keşfedildi. Bir gün kardeşimi sete ziyarete gittiğimizde değerli hocam Metin Erksan ile tanıştık. Susuz Yaz filmi için oyuncu arıyordu ve çeşitli denemelerden sonra oyuncu olarak ben de karar kıldı. Böylece sinema benim için perdesini aralamış oldu; ilk filmimde henüz 15 yaşındaydım.

Susuz Yaz, Berlin Film Festivali'nde "Altın Ayı" ödülünü kazanarak, Türkiye'ye ilk ulus-

lararası başarı ödülü getiren film oldu. Daha sonra da ardi ardına filmlerde rol almaya devam ettim.

Bu yolculuğun size zor gelen yönleri ve dönüm noktaları neler oldu?

Film çekim şartları oldukça zordu ve mesleki eğitimden yoksunduk. O zamanlar da bizler teknolojinin hiçbir alanın-

dan yararlanamazdık. Sosyal güvencemiz de yoktu; çok geç örgütlendik ve sonrasında birer birer haklarımızı elde etmeye başladık. Bugün her alanda ulaştığımız noktayı görünce, gençlerle iftihar ediyorum ve başarılarıyla gururlanıyorum.

Sizi en çok hangi filminizde bulabilir, gerçek hayattaki Hülya Koçyiğit tamda .... Karakteriymiş

diyebiliriz? Var mı aslında sizi anlatan bir filminiz?

200'e yakın filmde rol aldım; bu 200'e yakın karakter demek... O karakterlerin hepsi benim içimde bir yerlerde. Oynadığım bu karakter bana yakındı diyebileceğim bir örnek veremem size... Ama nasıl ki et tırnaktan ayrılmaz, ben de o karakterleri birbirinden ayı-

ramıyorum... Hepsi çocuğum gibi. Hepsi ayrı bir emek...

Gelenekselleşmiş bir soru olacak ama sormakta olmaz. Çekimlerden çok anınız vardır. Aklınıza ilk geleni bizimle paylaşır mısınız?

Söylediğiniz gibi iyisiyle, kötüsüyle birçok anı biriktirdim ne mutlu ki... Aklıma ama Rabia Hatun filminde atlattığım kör olma tehlikesi geldi şu an.

1969 yılındayız... Gülşah'ı dünyaya getirmişim... Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde "Cemile" adlı film ile en iyi kadın oyuncu ödülünü almışım... Yani her şey yolunda ve

aynı günlerde "Rabia Hatun" adlı bir filmi çekmekteyiz.

Çekimler için Yedikule Zindanları'nda çalıştık. İş bittikten sonra gözlerimde kaşınma, sulanma ve batma hissettim. Çekim bittiğinde eve geri döndüm. Eşim beni görünce yüzümün neden bu denli yanık olduğunu sordu, kıpkırmızıydım. Ancak sebebini anlayamadığım bu rahatsızlığım gece boyunca devam etti, ızdırabım çoğaldı. Bir müddet sonra görememeye başladım. Bir yandan büyük bir acı çekiyorum, bir yandan da görememenin verdiği panik içindeyim; kör mü oldum korkusu yaşıyorum... Gecenin bir yarısı, eş dost ricası ile bir göz doktorunun muayenesini açtırdık. Doktor bir süre sonra

yeniden görebileceğimi söyledi. Ancak hala başıma ne geldiğinin farkında değildim.

Ertesi sabah durumu anlatmak ve çalışmamın imkansız olduğunu söylemek için yapım şirketini aradım. Onlar da durumumu bildiklerini, rol arkadaşım Hüseyin Peyda'yı gece hastaneye kaldırdıklarını söylediler. Endişem daha da fazla artmaya başladı ve ne olduğunu sonunda yapımcıdan öğrendim...

Çekim yaptığımız zindanı aydınlatma için kullanılan ultraviyole ışınları yayan cam meğirse kırılmış ve saatlerce bu zararlı ışınları gözümüze almışız. Bir hafta sonra, doktorun dediği gibi görmem normale döndü. Ancak Hüseyin Peyda benden daha kötü durumdaydı ve tek gözünü kaybetti...

Ve sosyal güvenliğimizin olmadığı yıllarda bu ve buna benzer birçok kaza neticesinde, örgütlenip sosyal güvenlik şemsiyesinde sanatçıların toplanmasını sağladık.

Yeşilçam'ın bizlere gözükenden yüzünden başka acımasız ve vefasız bir yüzünün de olduğunu bizler yaşamamak ta biliyoruz. Var mı yaşadıklarına ve yok oluşuna çok üzüldüğünüz bir meslektaşımız?

Meslektaşlarım birer birer aramızdan ayrıldıkça çok üzülüyorum tek tesellim onlarla birlikte paylaştığımız acı tatlı hatıralar ve arkalarında bıraktıkları eserlerle sonsuza kadar yaşayacak olmaları, nice nesil-

lerin onları seyredecek olması...

Yeşilçam mı yoksa Hollywood mu dersiniz özellikle bir nesil Yeşilçam der. Ancak şu soruyu sormadan da yapamayacağım. Hangi Hollywood sanatçısıyla aynı filmde rol almak isterdiniz?

Bu soruyu bana zaman zaman sorarlar ama "Ah keşke şu isimle oynasaydım" dediğim kimse yok ama oyunculuğa başladığım yıllarda Ingrid Bergman'ın oyunculuğunu çok beğenirdim.

Başka birçok sanatçımız gibi sizce neden bir Hülya Koçyiğit daha yetişmiyor? Nedenlerini sizden dinleyebilir miyiz?

Ben kimseden, hiç kimseden bir tane daha geleceğine inanan bir insan değilim açıkçası. Herkes tek, kendine özgü... Ben kendine özgü olan, taklitlen sakınan, çizdiği yolda bir başkasıyla değil hep kendi ile yarıştığı olan, "ben oldum" demeden, yeteneklerinin üzerine yenisini ekleme hedefi içinde olan bir kişinin kalıcı olacağına inanıyorum...

Dört yapraklı yonca" ifadesi size ne anlatıyor, neleri hatırlatıyor?

Fatma, Filiz, Türkan ve benim, hepimizin menajeri Bircan Usallı Silan'ın bize bulduğu bir isimdi bu... Hatta daha sonra hakkımızda yazdığı kitabı da bu ismi vermişti... Bu ifade bana canım arkadaşlarımı ve geçmişimi hatırlatıyor.

Yeni nesil kadın oyuncularını takip ediyor musunuz? Kimleri beğeniyorsunuz?

Az önce söylediğim gibi burada da çok farklı bir şey söyleyemem... Kendisini sürekli geliştirme gayesi içinde olan birçok genç yeteneğimiz var. Başarılarına da şahit olduğumuz bu kişilerin ortak özellikle kesinlikle işlerine tutkuyla ve aşkla bağlı olmaları...

Erzurum adıyla çıkan bir dergiyiz. Size Erzurum'u sorarsak neler söylersiniz? Erzurum denildiğinde aklınıza gelen ilk üç şey nedir?

Dadaşlar şehri Erzurum... Erzurum'un çok geliştiğini ve değiştiğini özellikle son zamanlarda yakın dostlarımdan duyuyorum. Kayak merkezlerinden övgüyle söz ediliyor. Çevremden duyduklarım keşke ülkede daha fazla duyurulabilse.

Erzurum deyince aklıma ilk gelenler Atatürk Üniversitesi, Çifte Minareli Medrese, Palandöken Kayak Merkezi ve elbette Cağ Kebabı.

Teşekkür ederiz.

Dadaşlar şehri Erzurum...

Erzurum'un çok geliştiğini ve değiştiğini özellikle son zamanlarda yakın dostlarımdan duyuyorum. Kayak merkezlerinden övgüyle söz ediliyor. Çevremden duyduklarım keşke ülkede daha fazla duyurulabilse.

Erzurum deyince aklıma ilk gelenler Atatürk Üniversitesi, Çifte Minareli Medrese, Palandöken Kayak Merkezi ve elbette Cağ Kebabı.

KÜLTÜR VE SANATTA MİLLİ BENLİK KAVRAMI

Muhammet Emin Kayserili¹

Kültür ve sanatta değişim kaçınılmaz bir olgudur. Tıpkı bireylerde olduğu gibi toplum-
larda birbirleriyle iletişim ku-
rarken, aynı zamanda bir deği-
şim de yaşarlar. Tarihte hiçbir
kültür saf değildir. Fakat aynı
zamanda bir kültürün başka
bir kültürü, bünyesine alarak
onu tarih sahnesinden silmesi

*Büyük Önder Atatürk'ün
söylevlerinde önemini
birçok kez vurguladığı
sanat ve kültür, üç bin yıllık
geçmiş olan milletimizin
kimliği ile adeta eş
anlamlıdır.*

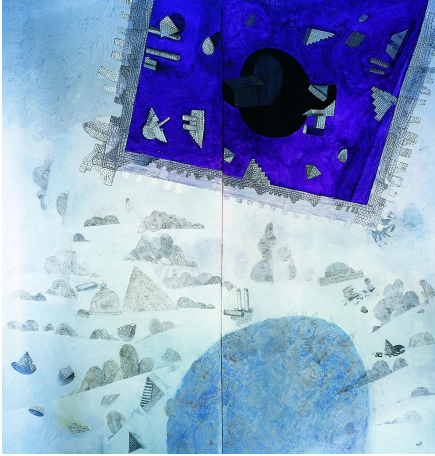
de yadsınamaz bir gerçektir.
Günümüz kitle iletişim araçla-
rı, toplumların kültür ve sanat

ortamlarına adeta ışık hızıyla ulaşım imkanı tanımaktadır. Ancak güçlü ve bilinçli toplumlar bu etkileşimi doğru yönlendirebilmektedirler. Kültür ve sanat, bir ulusun geleceğinin teminatıdır da aynı zamanda. Sanatın evrensel olma beklentisi ile birlikte, onu yaratan sanatçının ulusal karakterini de yansıtmasını beklemek doğaldır. Her sanat eseri; estetiği, evrensel bir ölçüt olarak ele almakla birlikte, bu eserlerde merkeze konulması gereken insancıl değerlerde buluşması ortak payda olmalıdır. Bugün bile diriliğinden hiçbir şey kaybetmeyen ve birçok ulusun paylaştığı Yunus

1- Prof.Dr. , Atatürk Üniversitesi G.S.F, Resim Bölümü

Emre, bunu sadece şiirlerinde Türkçeyi ustaca kullanımı ile değil, şiirlerine sinen evrensel insan sevgiyle başarmıştır. Büyük Önder Atatürk'ün söylevlerinde önemini birçok kez vurguladığı sanat ve kültür, üç bin yıllık geçmişi olan milletimizin kimliği ile adeta eş anlamlıdır. Bu tarihsel süreçler içinde dünyanın birçok kadim medeniyetiyle etkileşim yaşanırken, kültür ve sanatımız yok olmamış, aksine zenginleşerek gelişmiştir. Çünkü ancak köklü ve zengin kültüre sahip olan uluslar varlıklarını sürdürülebiliyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüz yılı içinde Batı'da yaşanan teknoloji ve sanayi devrimlerine ayak uydurulamayışın nedenleri arasında geleneksel kültür ve sanatla olan bağların sürdürü-

lüşü de gösterilmiştir. Sanat ve kültürel gelişimin, ekonomik gelişmişlikle paralel olduğu gerçeği maalesef hep göz ardı edilmiştir. Çoğu zaman geri kalmışlığı bir nişan gibi omuzlarında taşıma hevesi, giderek kendimizi inkara, hatta kültürel varlıklarımızı bir yük olarak algılamaya kadar götürmüştür. 19. yüzyıl sonrası Batı toplumlarında etkili olan kapitalist anlayış, hümanizmle yer deği-

tirerek sömürgeci bir ideali de uygulama hevesine düşürdü. Batı, kendi gibi olmayan toplumları giderek birer istatistiksel veri olarak algılamaya başladı. Bugün Batı geri kalmışlıkla suçladığı birçok Afrika ülkesinin açlık ve sefaletinin suçlusu olan kendisi ile yüzleşmekten hep kaçındı. Günümüzde Türk sanatçısı ve aydını yaşananların bilinciyle devraldığı büyük mirasa yakışır sorumluluklarla hareket etmektedir. Yaşadığı çağa yabancı değil bilakis çağın gerektirdiği bilgi ve donanımları kuşanarak evrensel düzeyde eserler yaratmanın arifesindedir.

Özellikle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte milli kimliğin sanatta yansıtılması düşüncesi Türk resminin temel tartışmalarından birisi olmuştur. Milli Mücadele'ye paralel olarak artan ulus bilinci yaşamın her alanında olduğu gibi çağdaş Türk resminde de birçok sanatçının ülküsü haline dönüşmüştür. Özellikle İmparatorluğun son dönemlerinde yenileşme hareketlerinin başarısızlığa uğraması daha radikal kararlar alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu değişim özellikle toprak ve askeri güç kayıpları yaşayan İmparatorluğu öncelikle askeri anlamda yenileşme hareketlerine yöneltmiştir. 1795'te askeri amaçlarla açılan mühendishane-i berri hümayun'da konulan resim dersleri, batılı anlayışta tuval resminin de benimsenip yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Bu derslerde verilen haritacılık ve perspektif dersleriyle başlayan yenilik, çağdaş Türk resmin de temellerini atmıştır. Daha sonraki yıllarda Mühendis Hane-i

Buradaki asıl sorun ise, öğrenilen bu teknik bilgi ve yöntemlerle yaratılabilecek özgün bir ifade dilinin ortaya konulamama sorunudur.

Berri hümayunda eğitim alan genç zabıt(subay) adayları Avrupa'ya gönderilmiş burada farklı teknik ve beceriler kazanma fırsatı bulmuştur. Batıya sanat eğitimi alma düşüncesiyle gönderilen ressamlarımız ön koşullu bir kabullenişle beraberinde götürdükleri için getirdikleri yenilik de başlarda kopya anlayışından öteye geçememiştir. Sanatta Batı'nın teknik bilgi ve donanımına olan gereksinimimiz yadsınamaz bir gerçektir. Buradaki asıl sorun ise, öğrenilen bu teknik bilgi ve yöntemlerle yaratılabilecek özgün bir ifade dilinin ortaya konulamama sorunudur. Bir Anadolu kilimi üzerine toprak bir testi yerleştirip, kübist anlayışta resmetmenin yenilik ya da özgünlükle uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Pablo Picasso'nun, Paris'te ressam arkadaşlarına yapmış olduğu 'ülkenizin kaynaklarına dönün' çağrısı bu sorunu özetler niteliktedir. Burada yeni ve özgün üsluplar yaratabilmeyi sadece bireysel bir olgu olarak ele almamızda önemli yanlışlardan biridir. Yenilik ancak doğal bir süreç ve istemler sonucu ortaya çıkarsa özgünlük içerir. Yenilik istemi onu yaratan sanatçısıyla birlikte toplumsal bir beklentiye de gereksinim duyar. Genç zabıt adayları daha sonraki yıllarda Sultan Abdülaziz'in emri ile Paris 'te Mektebi Sultani'

ye (1860) gönderilerek batı anlayışını özümseyen yeni ve özgün sentezlere varmışlardır. Almanya, İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi Avrupa ülkelere sanat eğitimi almak için gönderilmiş bu ressamların birçoğu daha sonra kurulacak olan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin hocaları arasında yer alacaktır. Bu gençler Avrupa'ya gittiklerinde çağdaş anlayışta bir Türk resim sanatının gelişiminin de ihmal edildiğini fark etmiş ve bu konuda üzerlerine düşen sorumluluğun daha fazla bilincine varmışlardır. Çağdaş Türk resminin temellerini atan bu genç ressamların bazıları bizzat Balkan Savaşına ve I. Dünya Savaşına katılmış, çalışmalarında milli bilinci konu alan eserler üretmişlerdir. Buna göre, çağdaş Türk resminde milli birlik kavramı, millet seviyesine yükselmiş bir toplumda sanatın ayırt

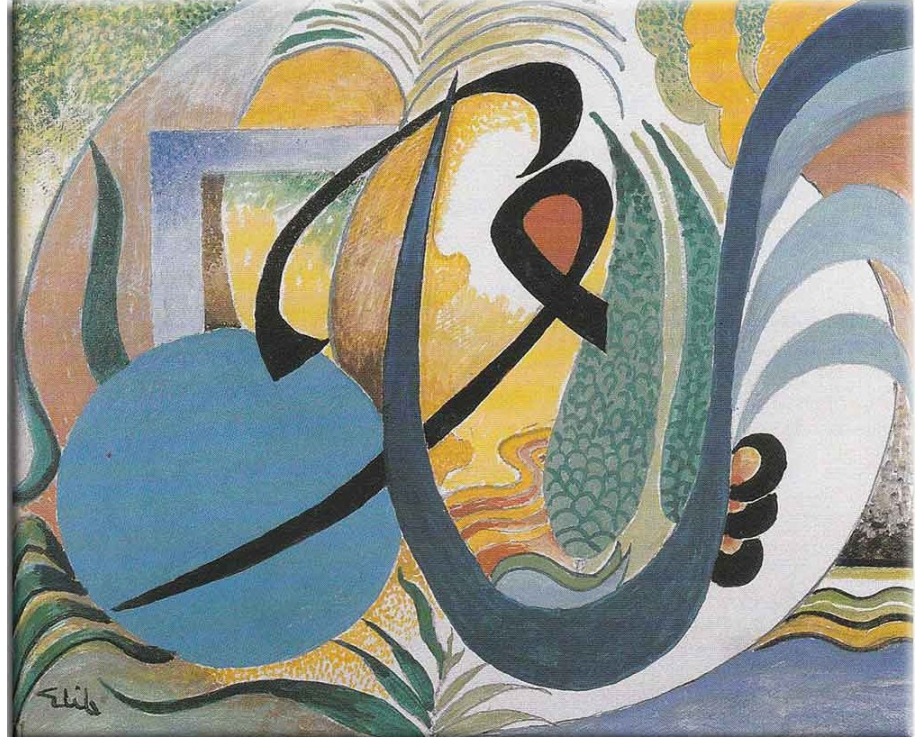

Mustafa Kemal Atatürk'ün sanata verdiği önemi gösteren tutumu, I. Ankara Resim Sergisi Başkente halkın sanata ilgi duymasında önemli bir adımdır.

edici bütünlüğünü yeni bir bakış açısıyla ortaya koymuştur. Bundan sonraki süreç, çağdaş Türk resminde batılı bir anlayışta ilerlemeyi gerektirmiştir. Sanayi-i Nefise Mektebi'nde sanat eğitimi alan sanatçıların verdikleri mücadele, Türk resminde çağdaş sanat anlayışının oluşturulması adına yapılan mücadeledir. Bu gelişmelerin ardından 'Osmanlı

Ressamlar Cemiyeti' 1908 yılında kurulmuş, 1921 yılında

bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu tarih, Mustafa Kemal

ise "Türk Ressamlar Cemiyeti" olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. 1923 yılında açılan bir sergiye verilen destek, özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün sanata verdiği önemi gösteren tutumu, I. Ankara Resim Sergisi Başkente halkın sanata ilgi duymasında önemli bir adımdır. Dönemin ünlü sanatçılarından İbrahim Çallı, Nazmi Ziya, Hikmet Onat, Şevket Dağ, Sami Yetik, Ruhi Arel ve arkadaşları bu sergilere büyük ölçüde eserler göndererek oluşan ilgiyi sürdürmüşler ve desteklemişlerdir. 1924 yılında Güzel Sanatlar alanında eğitimlerini tamamlayan Elif Naci, Mahmut Cuda, Ali Avni Çelebi, Zeki Kocamemi "Yeni Resim Cemiyetini" kurmuşlardır. Bu ressamlar 1914 kuşağından ayrılıp, çağdaş Türk resminde yeni arayışlar içinde çalışmalarına devam etmişlerdir. 15 Mayıs 1924 yılı Türk kültür yaşamında önemli

Atatürk' ün liderliğinde Sanat tarihinin gelişimini sağlayan yeni atılımlar gerçekleştirilmiştir. Yaşanan süreç, çağdaş Türk resminde milli birlik kavramı anlayışına zemin hazırlamıştır. Çağdaş Türk resmi batı sanatının etkisinde kalsa bile bu, aslında 'Millilik Kavramı' Türk ressamların yurt gezileri sırasında yaptıkları çalışmalarının doğal akışı içinde gerçekleşir. Ancak belirtmek gerekir ki Batı sanat anlayışı yeni bir Çağdaş Türk resim sanatı arayışında henüz kendimizi bulamadığımızı da kabul etmek gerekir. Bu durumu millilik arayışının kendimize özümüze dönme bağlamında ele aldığımızda, Türk resminin Doğu ile Batı arasında kalmış olma durumu ile de sorgulamamız gerekir. Türk resmi başlangıçta konuları itibarı ile kendi kültürünü yansıtan gerek içerik gerekse plastik değerlerin ön

plana çıktığı bir süreçtir. Bu süreçte ressamlarımızın Anadolu'ya farklı bölgelere açılmaları aslında çağdaş Türk resminde milli birlik ruhunun hız kazanmasındaki en önemli faktördür. Ressamların gönderildikleri bu gezilerindeki özgür çalışma ortamları, aslında çalışmalarında özgünlük hareketinin de başlangıcıdır. Bu geziler sırasında yapılan özgün çalışmaların çeşitliliği, çağdaş Türk resminde milli birlik fikrini öne çıkarmıştır da diyebiliriz. Özellikle Devlet Resim ve

Heykel Müzelerinde sergilenen sanat eserleri günümüzde çağdaş Türk sanatı adına önem ve değerlerini korumaktadır. Şehirlerin merkezi noktalarından seçilen müzelerden biride Erzurum da bulunmaktaydı. Daha önceleri Havuz başında Halkevi olarak yapılan bina, daha sonra Halk Eğitim Merkezi ve Resim Heykel Müzesi olarak hizmet verirken alınan ani bir kararla yıkılmış, müze Erzurum Kongresi binasında ayrılan bir bölüme taşınmıştır. Aslında bir bakıma Erzurum

un kültür hafızası olarak ta hatırlanacak bu binada coşkuyla izlediğimiz 12 Mart Kurtuluş konserleri, okullarımızın resim sergileri ve müsamereleri hatıralarımızda yaşamaktadır. Çocukluk yıllarımda İlk resim dersini aldığım Erzurum Resim ve Heykel Müzesi müdürü Mehmet Sabır beyin gayret ve heyecanına benim gibi birçok hemşerimde tanıklık etmiştir muhakkak. Özellikle cumhuriyetin kuruluş yıllarında adeta dıştan ve tırnaktan artırılarak yapılan bu kültür yatırımları Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyetinin Temeli Kültürdür" veciz sözünü derhal fiiliyata geçirilişine ait canlı örneklerdir. Milli kültür ve sanat hareketlerini benimseyen birçok sanatçı evrensel niteliklerde sanat grupları ve hareketleri içine giriyor. Bu bilinç doğrultusunda eserler yaratmanın heyecanını yaşıyordu. Özellikle Manifestosunu (Basın bildirgesi) Yazar Peyami Safa'nın yazdığı 'D' Gurubunun birçok sanatçısı eserlerinin ana kaynağını Türk Kültürünün zenginliği ve bu mümbit toprakların renginden almıştır. Yurt gezilerinden dönen ressamların eserleri aynı zamanda milli birlik ve heyeca-

samların gösterdiği bu çalışma azmi ne yazık ki kısa sürer. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkıcı etkileri sonucunda sıkıntıya giren devlet ekonomik nedenlerden dolayı yurt gezileri için ödenek ayıramadığı için 1945 sonrası bu geziler sonlandırılır. Ayrıca ressamların yurt gezileri sürecinde ürettiği sanat eserlerin çoğu da ne yazık

Özellikle kendi kültürel kaynaklarımızdan beslenme düşüncesi birçok sanatçısının eserine doğrudan ya da dolaylı olarak yansımaktadır.

ki kaybolmuştur. Bu durumun en önemli nedeni ise ülkenin kültür ve sanat politikaları kapsamında sanat eserlerini koruma altına alacak planlı bir çalışmanın geç başlamasıdır.

Günümüz Türk sanatçıları eserlerini üretirken kitle iletişim araçlarının sağlamış olduğu geniş imkânlarla bilgi ve görgülerini artırırken aynı zamanda bireysel özgünlük ve milli kimlik sorumluluklarını daha fazla sorgulamaktadır. Özellikle kendi kültürel kaynaklarımızdan beslenme düşüncesi birçok sanatçısının eserine doğrudan ya da dolaylı olarak yansımaktadır. Özellikle Bedri Rahmi Eyüboğlu, Elif Nazi, Turgut Zaim, Nurullah Berk, Turan Erol, Erol Akyavaş gibi sanatçılarla başlayan bu yolculuğun hiç duraksamadan devam edeceğine olan inancım tamdır.

Bu durumun en önemli nedeni ise ülkenin kültür ve sanat politikaları kapsamında sanat eserlerini koruma altına alacak planlı bir çalışmanın geç başlamasıdır.

nı halka yansıtmada önemli bir araç haline dönüşmüştür. Res-

GÖNLÜMÜZDEKİ DİLİMİZ: ERZURUM TÜRKÜLERİNDEKİ TÜRKÇE

Hakan Hadi KADIOĞLU¹

“...Şairim,
Zifiri karanlıkta gelse şiirin hası,
Ayak seslerinden tanırım,
Ne zaman bir köy türküsü duysam,
Şairliğimden utanırım...”

Şairim,
Şiirin gerçeğini köy türkülerimizde bulmuşum,
Türkülerle yunmuş yıkanmış dilim,
Onlarla ağlamış, onlarla gülmüşüm...
Ah bu türküler, türkülerimiz
Ana sütü gibi candan,
Ana sütü gibi temiz...
Türkülerde tüter dağ dağ, yayla yayla
Köyümüz, köylümüz, memleketimiz.

Ah bu türküler, köy türküleri;
Dilimizin tuzu biberi,
Memleket ahvalini onlardan sor,
Kitaplarda değil, türkülerde ara Yemen’i,
Öleni, kalanı, gidip gelmeyi...
Ben türkülerden aldım haberi.
B.R.Eyüboğlu (Türküler Dolusu)

Dil kişiğlunun zeka ve düşüncesini aynı, zamanda ölçüsünü de gösteren ürünüdür. İçe, kendisine ve dışa, çevresine iyi bakan iki yüzü vardır. Kişinin içinde yaşadığı somut ve soyut ortamdan kendisine doğru olan uyarıların zihin ve dünya yapısında meydana çıkardığı sonuçları ifade edebilmesinin en iyi yansıma ve aktarma aracı dildir. Dil hem kişisel hem de toplumsal gelişime bağlı olarak zenginleşir, güçlenir. Her kişinin kendisi, ailesi ve toplumu içinde zaman içerisinde durmaksızın ilerleyen dil somut kavramları anlatımından daha çok soyut olanları anlattığı ölçüde zengin kabul edilmektedir. Düşünce ve duygu sisteminin ürünü olan dilin duygu ve düşünce birlikteliği de olmalıdır.

Kişinin düşünce ve duygularının zengin olması ancak anlatılınca, aktarılınca anlam kazanır

Dilin yapısında bu düşünce ve duygu kendisini açık biçimde gösterir.

Kişinin kullandığı söz ve söylem onun düşünce ve duygularının cisimleşmiş şeklidir. Dilin zenginlik, erginlik ve etkililiği oranında kişisel düşünce ve duygu da genişlik ve derinlik kazanır. Kişinin düşünce ve duygularının zengin olması ancak anlatılınca,

aktarılınca anlam kazanacağından ve bunun en önemli ve kapsamlı araçta dil olduğundan bir dilin zenginlik ve mükemmelliğinin dil, duygu ve düşünce yapısıyla önemli derecede bağlantılı olduğu anlaşılır. İki yönlü biçimde şunu söyleyebiliriz. Mükemmel, kapsamlı, doyurucu, düşünce ve duygu dünyasının vücut bulması uzun bir zamanın birikimi sonucunda kazanılır ve ancak kazanılmış böyle bir dil ile derin, engin duygu ve düşünceler ifade edilebilir. Aksi halde kişinin düşündüğü ve duyumsadığı “birçok hal” kendinde kalır. Ya da doğru düzgün anlatılamaz, uygun ve yeterli biçimde aktarılamaz. Eskilerin “Üslubu beyan aynıyla insandır” özlü deyişi bu düşünceye boyut kazandırır.

Türkü kelimesinin aslının Türki olduğu ve Türklere özgü anlamına geldiği üzerinde fikir birliği vardır. Türkü, Türk halk şiirinde kendine özgü bir ezgiyle söylenen, kavuştaklı nazım biçimidir. Diğer milletlerin folklorunda da “ballad, folk song, folksong, vs.” denilen benzer biçimler vardır. Ancak halk şarkılarının millet adıyla ifadesi yalnızca TÜRKÜ’de bulunmaktadır.

Dilde olduğu kadar olmasa da düşünce ile duygu arasında bulunan sıkı bağın yansıma biçimlerinden bir diğeri musiki-dir. Dil kadar millete sıkı bağı olmadığı düşünülse de musikin dilden ayrılması mümkün değildir. Musiki kişinin duygularının ve belki düşünce süzgecinden de geçirdiği en küçük ses biriminden eserin bütü-

Türkülerimizde kullanılan dil milletimizin duygu ve düşünce dünyasından şekillenen en saf, berrak ve samimi sözlerden örülmüştür.

nüne kadar seslerin anlamlı biçimde örülmesi sonucunda ortaya çıkar. Ve belki milletlere özgü kimi çalgı ve ezgilerin olması da bu yüzdendir. Bu düşünceyle türküler, ana kaynağını dilin oluşturduğu toplumsal/ulusal kültür kimliği olarak görülebilir.

Türkülerimizde kullanılan dil milletimizin duygu ve düşünce dünyasından şekillenen en saf, berrak ve samimi sözlerden örülmüştür. Türkülerin dili zamanının her yaş ve kültür katmanında anlaşılabilirliği gibi yüzyıllar sonra bile anlaşılabilirliğini korumuştur. Toplumsal, siyasal gelişmeler ve büyük üzüntü ya da sevince yol açan olguların da takip edilebildiği türkülerimiz bu büyük olayları taze biçimde aktara gelmektedir.

*“Mızka çalındı düğün mü sandın
Al yeşil bayrağı gelin mi sandın
Yemene gideni gelir mi sandın
Dön gel ağıam dön gel*

dayanamiram

*Uyku gaflet basmış uyanamiram
Ağıam öldüğüne inanamiram”*

*“Göç göç oldu göçler yola düzöldü
Uyku geldi ela gözler süzöldü
O zamanda elim yardan üzöldü
Ağıam nereden aşar yolu yaylanın
Doldur doldur narğılemi tezele
Sarardı gül benzim döndü gazele
Tut kolumdan indir beni mezere
Ağıam nereden aşar yolu yaylanın”*

Zaman zaman türkülerimizde yabancı kelimelerin orijinal, şekilleriyle bazen de dile uygun söylenmiş, kimi zaman ise bozuk biçimde yer aldığı görülebiliyor. Erzurum türkülerinden eğitim düzeyi daha yüksek kişilerce yakılanlarda Arapça ve Farsça kökenli kelimelere rastlanılır. Yazı bu amaçla kaleme alınmadığından ayrıntılar irdelenmedi.

*“Aman azm-i gülzar ettim
aman dil hayali yar ilen
Yar seyre çıktım kamet-i
dildarı geldi hatıra
Haydi leylim leylim leylim
bir danem gel.”*

Genel olarak bakıldığında Erzurum Türküleri'nin Fırat gibi arı, duru pınarlardan süzölmüş berrak bir Türkçe söz söylem ve örgüsüne sahip olduğu görülür. Bu dil belki çoğumuzun bugün arzuladığı Türkçedir. Öyle bir Türkçedir ki hem binlerce yıl öncesine bağlar insanı, hem bebesinden dedesine hepsinin gönlüne akar.

Türkülerde kullanılan Türkçenin duruluğu, sağlam örgüsü, Türk Dili ve kültürünün gelecek kuşaklara doğru biçimde aktarılmasını sağlayacak önemli öğelerdendir.

“
**Dilin kendine
özgü yapı
ve musikisi
atadan oğula
geçişlidir.**
”

makaleler.com

Türküler ile Türkçe arasındaki ilişkinin aynı zamanda türkünün “yakıldığı” dönemin toplumsal, tarihsel hatta dinsel yapı ve durum arasında olduğu da görülmektedir. Türküler üzerinde bu pencereden yapılan araştırmalar Türk tarihine de katkı sağlayabilmektedir.

Her dilin kendi imbiğinden geçirilmiş söz dizimi ve ses yapısının doğurduğu doğal, bir anlamda kendisini doğuran musikisi vardır. Dilin kendine özgü yapı ve musikisi atadan oğula geçişlidir. Kişioğlunu besleyen kültürel ana sütüdür. Buna uyulduğu oranda yaygın ve uzun ömürlü bir türkü ortaya çıkar. Türküler sözlü olarak şiir olduğu kadar, sözsüz yalnız melodi olarak dahi şiirseldir. Şiirdeki denemeler bu ulusal gen ile uyuşarak gelişim gösterebilir, ona rağmen yapılanlar “sadece deneme” hatta zorlama olarak kalır.

Türkülerdeki dil örgüsü kelime seçiminde özeni zorunlu olan aynı zamanlı olarak

*Türküler dillendirildikçe
söyleyen kadar dinleyeni
de söz ve ezgi ile hem o
an sarar sarmalar hem
yüreğinde bulunanına
dokunur.*

duygu ve düşünce ekseninde gerekli kılar. Böyle bir yapıya sahip olması bünyesindeki kelimelerin yeni duygular ve yapıya sahip olması bünyesindeki kelimelerin yeni duygular ve düşünceleri hem çağırıştırır, hem de uyarır. Bu nedenle türküler dillendirildikçe sadece söyleyenin düşünce ve duygularını aktarmakla kalmaz, söyleyen kadar dinleyeni de söz ve ezgi ile hem o an sarar sarmalar hem yüreğinde bulunanına dokunur.

Türkülerin kültürel kalıtımsal paydaşları arasında her fırsatta doğup büyüebilme yeteneği, Türkçenin doğal özelliğinden kaynaklanmaktadır. Türkçenin zamanın

derinliklerinden, ilk dönemlerinden bu yana süzülerek, işlenerek ve kültürel genlerine kodlanarak gelen yapısal unsurları türkülerdeki katmanlı, genişleyebilen, yeni anlam doğurucu ve uyarıcı niteliğini kazandırır. Türkülerde kullanılan sözcük ve söylemlerin bu nedenle birden fazla yüzü olabilmektedir. Bir sözcük ya da söylemin sözlük anlamının yanında imgesel anlam da taşıyabilmesi düşünsel ve duygusal enginliğini artırmakta ve sonuçta türkülere edebi nitelik kazandırmaktadır.

*“Dün gece yar hanesinde
yastığım bir taş idi*

*Altım çamur üstüm yağmur
gine gönlüm hoş idi”*

*“Dağ ne kadar yüce olsa bir
kenarı yol olur*

*Buna bayram günü derler
dostla düşman bir olur.”*

Türkülerimizde sözcüklerin genellikle kendi anlamları dışında, asıl anlamı ile kazandırılan yeni anlamı arasında çağrışım olacak şekilde kullanılmasına sık rastlanmaktadır. (deyim aktarma- metafor). Dilimizdeki bu deyim aktarmalı sözcükler sıklıkla nesne ve varlıkların insanlaştırılması, insanımsı özellikler kazandırılması yoluyla kullanılmaktadır. Türkülerimizde az sayıda da olsa “mecaz-ı Mürsel” (ad aktarma-metonimi) görülür. Bu sanatlar aracılığıyla türkülerdeki anlatım ve düşünce derinlik ve zenginlik kazanır.

*“ Bir sandığım vardır
sırmadan telden*

*Bir çift yavrum vardır
tomurcuk gülden*

*Nasıl ayırlayım gül yüzlü
yârden*

*İşte şöyle böyle hal
deli gönül*

*İster ağla ister gül
deli gönül”*

*“Şafak söktü gene sunam
uyanmaz*

*Hasret çeken gönül derde
dayanmaz*

*Çağırırım sunam sesim
duyulmaz*

*Uyan sunam uyan derin
uykudan”*

“ Türk dili insan zekasının bir mucizesidir

Max Muller’in vurgusuyla söylersek, Türk dili insan zekasının bir mucizesidir. Dil ile duygu arasında sıkı bağ vardır. Milli bir duygunun oluşumu milli ve zengin bir dil ile mümkündür. Türk milletinin duygularının en ince biçimde varlık bulduğu türkülerimiz sadece Erzurum yöresinde değil, Türkiye’nin her tarafının türkülleri ile aynı dil, duygu, düşünce ve yapı zenginlik ve benzerliğine sahiptir. Türkçe konuşulan diğer yerler ile de ortak özellik ve öğeleri paylaşmaları söz konusudur. Bütün bunlar bir millet olmanın kanıtı olduğu kadar gereğini de ortaya koymaktadır.

2- Mustafa Kemal Atatürk:” Millî duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî duygunun gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”

SELVİ: “ÖYKÜNÜN TABİATI KALABALIĞA PEK MÜSAADE ETMEZ.”

Söyleyişi: Muaz ERGÜ

Ahmarubi adını verdiğiniz ikinci kitabınız geçtiğimiz aylarda yayımlandı. Okuru bol olur umarız. Ahmarubi aynı zamanda kitaptaki öykülerinizin birinin adı da. İlginç bir ad Ahmarubi. Neden kitabınıza böyle bir ad verdiniz? Neler söylersiniz Ahmarubi ile ilgili?

Ahmarubi, “kızıl yakut” anlamına geldiğine inandığım bir kelime. Arapça Ahmer (yakut) ve rubi (kırmızı, kızıl) kelimeleri birleştirilerek elde edilmiştir. Kitabın ismi olarak konması fikri editörüm Feyza Ay’a aitti.

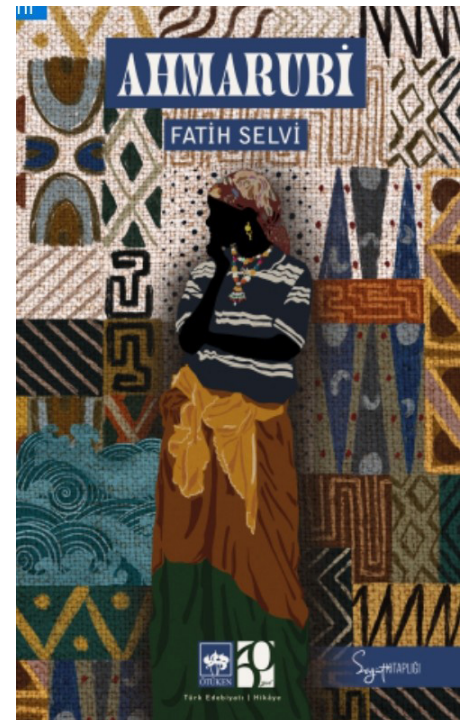
Son zamanlarda hayvanların edebiyata aşırı dahil olması dikkat çekici.

Ben de sevdim bu ismi, böyle oldu. Kitap hakkındaki geri dönüşlerde Ahmarubi’nin dikkat çektiğini, kitabın ismi olmayı hak ettiğini söyleyebilirim.

Kitabınızdaki öykülerde hem deniz hem kara canlıları (balina, denizineği, eşek, kedi, köpek...) yer alıyor. Hatta “Denizineğine Yakılan Ağıt” ve “Eşek Köy” öyküleriniz adları bizzat hayvan adları. Son dönem öykü ve romanlarda aynı şekilde hayvan kahramanlara yer veriliyor. Hatta kitap adları bile hayvan adlarından oluşuyor. Hem kendi öykülerinizde hayvan kahramanlarınız olması hem de edebiyatımızdaki bu durum hakkında neler düşünüyorsunuz?

Önceki kitabımın adı da “Köstepek Etkisi”ydi üzerinize afiyet. Hayvanları severim. Yazar

olarak ayrıca severim. Kullanışlılardır, renklilerdir, dekoru güzel doldururlar. Kapalı anlatımlarda, alegorilerde maske görevi görürler. Son zamanlarda hayvanların edebiyata aşırı dahil olması dikkat çekici. Bu aşırı kullanım öykü dilinin bi-

raz daha ketum hale geldiğinin, yazar takımının maksadını gizleme, maskeleye eğiliminin arttığına göstergesi.

Öykülerinize genel olarak baktığımızda olay öykülerinden daha çok durum öyküleri görüyoruz. Zaman, mekân ve kahraman çokluğuna rastlamıyoruz öykülerinizde. Kahramanlarınızın düşündükleri, hissettikleri, tepkileri derinlemesine yer alıyor metinlerinizde. Üslubunuzla ve kurgu anlayışınızla ilgili neler söylersiniz?

Öykünün tabiatı kalabalığa pek müsaade etmez. Ben de kalabalığı sevmem zaten. Psikolojik, zihinsel süreçlere daha odaklı bir yazar olduğumu söyleyebilirim. Metnin dayattığı yerler haricinde mekân donatmak fazla düşkün olduğum bir işlem değil açıkçası. Tabiat tasvirlerini bundan muaf tutarım ama. Tabiatı anlatmaya özel bir ilgim var.

Hayata ve kendime daima eleştirel yaklaşan bir insanım

Öykülerinizin fonunda topluma, insana eleştiriler var. İronik bir dille gördüğünüz aksaklıkları, anlayışları, davranışları eleştiriyorsunuz. Neden böyle bir yöntem seçtiniz?

Bu yöntem tabiatımla alakalı. Hayata ve kendime daima eleştirel yaklaşan bir insanım. Öykülerim alt metinlerde sıklıkla sistemsiz eleştiriler barındırıyor. Bunu mizah ve ironiyle yapmak, direk eleştirmekten daha etkili.

İronik, eğlenceli, hayvan karakterleri de olayların içine kattığınız keyifli öykülerin yanında boğazımıza yumruk gibi oturan “Ahmarubi” adını verdiğiniz bir öykünüz de var. Çok acıklı bir hikâyesi olan Sudanlı göçmen Ahmarubi’yi anlatıyorsunuz. Neler söylersiniz? Bu öyküye kitabınızda neden yer verdiniz?

Ahmarubi öyküsü ülke olarak birkaç yıl önce en çıplak haliyle şahitliğini yaptığımız acıları anlatıyor. Sömürgecilik, savaşlar, göçler ve parçalanmış hayatlar. Yunanistan’a kaçmaya çalışırken boğulan binlerce insanı denizden, sahillerden topluyorduk yakın zamana kadar. Bunu hikâyeye çevirmek bir tür vicdan yüküydü haliyle benim için.

Bu öykü için çok çalıştım, Sudan Mısır ve Yunanistan haritalarını, Sudan’ın demografik yapısını, iklimini, ekonomisini araştırdım. Deniz fırtınası videoları izledim kaza anını daha iyi anlatabilmek için. İlk ve son kez bir öyküye ortasından başladım, önce kazayı yazdım sonra gerisini. Olumlu geri dönüşlerden çabama değdiğini anlayabiliyorum.

“Sinek Edebiyatı” tam da günümüz edebiyat ortamını çok ustaca tasvir eden bir öykünüz. Büyülü bir dille ortamın resmini çekmişsiniz. Neler söylersiniz? Öykünüz ve günümüz edebiyatı ile ilgili?

Öykücülüğümüz birtakım aksaklıklara rağmen geliyor, nitelikli öykücüler artıyor. Önceleri değişik mecralarda defalarca belirttiğim üzere edebiyatımız hırslı titanların keyfine bırakılmadığı müddetçe gelişime açık. Yeni nesil yazarları bekleyen yeni sorunlar yok değil. Yazarın kalemini hayatla yeterince doldurmadan suni, kafa içi, kitaplardan aparılmış kopya bir edebiyat üretmesi anlamına gelen yaşantısızlık bunlardan biri. Edebiyatın siyasi, ideolojik hırsları tavan yapmış, saldırgan ve yıkıma hazır odaklarca şekillendirilmesi ve bunun sonucunda tek tipleşen, aynı suni sorunları benzer edebi tekniklerle anlatmaya çalışan yazar çeteleşmesi bir başka sorun.

Popüler kültürün balçık etkisiyle, yazar enflasyonu yaşıyor, çakma yayınevleri eser mahiyeti taşımayan metinleri basarak edebiyatı ucuzlatıyor ve sanat kaygısı güden yazarların işi daha da zorlaştırıyor. Zaten dar olan edebiyat camiasının dikkati ve hafızası artan uyarılarla daha dağınık ve zayıf. Bütün bunlara rağmen kendini edebiyata vakfetmiş, ciddi, çalışkan ve kaliteli edebiyatçılar, öykücüler yok değil. Yok olmazlar da.

Yazmak eylemi bir meydan okumadır özetle, en çok da ölümlere

Kelimelerle oynamayı seven, kurgusunu büyülü gerçekçilik üzerinden kuran, metinlerinde bütün canlıları konuşurmayı seven bir yazarla karşı karşıyayız diye düşünüyoruz. Neler söylersiniz bununla ilgili? Bu soruya bağlantılı olarak sözlü kültürle aranız nasıl onu da öğrenmek isteriz.

Kelimelerle ve dille oynamayı seviyorum, çünkü dil bir tutuktur. Dil bütün kalıplarıyla, alışkanlığa dönüşmüş anlatım formlarıyla, teknik yollarıyla, yöntem şablonlarıyla ölü yazarlardan sarkan bir edebiyat yekûnunun taze yazara dayattığı yapı malzemesidir. Ve ölü yazarlar birazcık da olsa yaşarlar hep. **Kafka, Dostoyevski** ve **Hemingway** edebi anlamla hâlâ tüm kudretleriyle buradalar. Yazmak eylemi bir meydan okumadır özetle, en çok da ölümlere. Bunu yaparken dilin kapsayıcı ve daraltıcı etkisini kırmak, kendimize ait edebiyat nüvesine ulaşmak için ona saldırmaktan, onu eğip bükmekten ve yeni harcıımızı kendi binamızın inşası için kullanmaktan doğal ve zaruri bir yol yok.

Kitap büyülü gerçekçi iki öyküyle başlıyor, haklısınız. Fakat şiirsel nitelikli, bilinç akışı, üst-

kurmaca ve metinlerarası teknikleriyle yazılmış, daha klasik metotlarla icra edilen öyküler de var. Aslında ben belli bir metodu bütünüyle benimsemiş ve o kalıpta ilerleyen bir yazar değilim. Tema anlamında da bu böyle. Dağınık çalışan ve zapturapt altına alınmaktan ölesiyeye nefret eden bir zihnim var. Ne yazacağımı asla bilmem, oturur ve hayretler içerisinde yazmakta olduğum/yazılmakta olan öyküleri izlerim. Bilinçaltım dizgin kabul etmez bir yabani at gibidir. Ya da ben böyle bir özgürlük veriyorum ona, burada bir paradoks yatıyor olabilir. Öyküler, romanlar, diğer tüm metinler orada kendi ateşlerinde kafalarına göre fokurdayıp dururken kendimi bir hizmetkâr gibi görürüm. Zile basıldığında kazanın başına gidiyorum ve elime tutuşturulan öyküleri servis için dergilere, yayınevlerine götürüyorum. İnsanın varlık bilinci ve zihni arasındaki yaratı sürecinin izahı, yazarın idraki dışında bir olgu. Psikiyatrinin, nörolojinin daha bilimsel tanımları muhakkak vardır, ben ancak böyle ifade edebiliyorum.

Şimdilerde neredeyse şiirden hazzetmiyorum diyebileceğim bir noktada olmama hayret ediyorum.

Öykülerinizde bir şiirin mısraı olacak cümleler de var. “Suyun Çekim Kuvveti” öykünüz aslında bir şiir de olabilir mi. Şiire ilginiz var mı?

Şiire ilgim vardı, yıllarca şiirle uğraştım ama bunlar çok uzun zaman önceydi. Şimdilerde neredeyse şiirden hazzetmiyorum diyebileceğim bir noktada olmama hayret ediyorum. Yeni nesil şairlerin yazdıkları alerjik reaksiyona sebep oluyor bende. Yüzde şişme ve kızarma, nefes darlığı, çarpıntı. Eski şairlerle idare ediyorum ara ara ben de. O eski şiir faaliyetlerimin izlerini yazdığım şiirsel öykülerde görmek mümkündür.

Suyun Çekim Kuvveti, sürreal bir atmosferde ilerleyen kapalı bir öykü. Yaşamın suyla bağından, hayatın akışkanlığından ve bireyin aslında bütüne doğru akan bir damlacık olduğunu unutuşundan bahseder. Okur geri dönüşlerinde neredeyse hiç bahsi geçmediği için biraz üzülmüştüm açıkçası, dikkatinizi çekmesine sevindim.

“Bir Son Duygusu” kitap-taki çok özel öykülerden biri. Gidenin ardından yakılan bir ağıt adeta. Nasıl yazdınız bu öyküyü? Bahseder misiniz?

Bir Son Duygusu, teyzem öldükten sonraki gün işyerinde geldi buldu beni. O boğucu son duygusunu yenmek için yazdım galiba. Ağlaya ağlaya.

Kendime has bir edebiyat geliştirmenin peşindeyim

Kimleri okursunuz? Takip ettiğiniz yazarlar kimler?

Çok çeşitli yöntemlerle yazdığım gibi, okumalarım da çeşitliliği severim. Belli bir yazarı, ekolü, dönemi takip etmem. Bunu da gayet bilinçli olarak yapıyorum. Kendime has bir edebiyat geliştirmenin peşindeyim işin aslı. Beni okuyan birinin

“Aa bakın, bu öyküsünde nasıl da Fethi Korhan Kasılmazyüz etkisi var,” demesini hiç istemem. Yine de Latin ve Kuzey Amerika edebiyatını daha yakından takip ettiğimi söyleyebilirim. Alman, Çin ve Sanskrit edebiyatına mesafeliyim.

Proust, Faulkner, Woolf, Cor-tazar, G.Marquez, Steinbeck, Çehov en sevdiğim yazarlar-

dır. Türk yazarlardan vurgunu olduğum bir yazar olduğunu söyleyemem. Peyami Safa ve Ahmet Hamdi Tanpınar’ı başa yazarım yine de.

Son olarak neler söylersiniz?

Bana bu fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim.

E-posta: fatih.selvi@yahoo.com

Instagram: @fatihhselvi

DOĞU'DA BİR STRATEJİK MİRAS; ERZURUM TABYALARI

Abdullah Cüneyt KÜSMEZ*

Erzurum şehri Anadolu'nun Doğu kapısı olarak bilinir ve bu özelliği ile askeri bakımdan savunmanın ilk yapıldığı bir bölge olarak öne çıkar. Aynı zamanda ticaret ve ulaşım yolları üzerinde bir düğüm noktası olması onun sadece askeri değil ekonomik alanda da önemini artırır. Nitekim doğudan ve kuzeyden gelen ve Anadolu içlerine kadar uzanan yaklaşma istikametlerinin ve ulaşım yollarının birleş-

Şehrin ele geçirilmesi ile ticaret yolları kontrol altına alınmış, tarım alanları ve buna dayalı vergi sisteminin sağladığı gelire sahip olunmuştur.

mesinin yarattığı jeostratejik değer, tarihi süreç içerisinde özellikle önemini yitirmemiş ve şehrin daima savunma ağır-

lıklı bir “müstahkem mevki” olarak kalmasını sağlamıştır.

19.yüzyılda genel olarak savunma anlayışı; şehirlerin müstahkem mevkiiler halinde bölge savunması, bölgelerin de birleşerek öncelikle sınır boyunca hatlar halindedir. Bir bakıma henüz derinlikte ve kademeli bir savunma anlayışı gelişmemiştir. Dönemin savunma anlayışına göre şehri ele geçirmek, şehrin bulun-

duğu bölgeyi kontrol etmek demektir. Çünkü şehrin ele geçirilmesi ile ticaret yolları kontrol altına alınmış, tarım alanları ve buna dayalı vergi sisteminin sağladığı gelire sahip olunmuştur. Erzurum şehri bu bakımdan önemli bir özellik taşır. Merkezde Erzurum Ovası ile birlikte çevresindeki Pasinler Ovası ve Erzincan Ovası ekonomik değerini artırmış ve şehrin elde bulundurulması ve korunmasını zorunlu kılmıştır. Bu maksatla Erzurum şehrinin savunmasını sağlayacak müstahkem mevkiiler ise dönemin en önemli yapıları

olan kaleler ve onu uzaktan koruyacak olan tabyalardır.

Şehrin merkezinde yer alan Erzurum kalesi inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 5. yüzyılın ilk yarısında Romalılar tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir. Tarih boyunca Assurlular, Sasaniler, Persler, Araplar, Romalılar ve Bizanslılar arasında sık sık el değiştiren Erzurum Kalesi, 11. yüzyılda Türklerin eline geçmiştir. Bir iç kale ile bunu çevreleyen dış kaleden oluşan kalenin halen iç kalesi sağlam kalmış olmasına rağmen,

şehri çevreleyen dış kale surları yok olmuştur. Osmanlı Devletinin hâkimiyetinde uzun yıllar kalan kale, yerleşim yerlerinin kale dışına çıkması, ordu teşkilatlarının ayrı kışlalarda konuşlanması ve doğu sınırının uzak bir bölge olarak kabul gören Kafkaslardan geçmesi nedeni ile 18. yüzyıldan itibaren şehrin içerisinde bir mevki olarak kalmış ve askeri stratejik bakımdan eski önemini kaybetmiştir. Bununla birlikte 19. yüzyılın başından itibaren giderek artan Osmanlı-Rus harpleri neticesinde Doğu sınırının sürekli değiş-

rek Batum-Kars-Ağrı hattına yaklaşması savunma anlayışını tekrar öne çıkarmıştır. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonunda sınır, Erzurum doğusundan geçecektir.

Eksiden müstahkem mevkiler yani kaleler, daima müstahkem bir muhit halinde inşa edilirdi.

Her ne kadar Avrupa'da orduların hareket tarzında kale fetihleri veya şehir kuşatmaları artık önemini yitirse de dönemin savunma anlayışında şehirlerin korunmasında hala müstahkem mevkiler olarak tanımlanan kale-şehir mevkiilerini elde bulundurmak önceliklidir. Bu genel savunma düşüncesinde ancak değişen bazı esaslar vardır; örneğin şehrin elde bulundurulmasında artık kale tahkimatı değil şehre gelen yollar üzerinde yapılan ve tabya adı verilen bölge tahkimatı öne çıkmaktadır. Bir bakıma dış kale ve onları birbirine bağlayan surlar bu görevi yerine getirmiş olmaktadır.

"Tabya, müstahkem mevkilerin tesir sahasını büyütmek ve mevkî düşmanın kara ateşlerinden korumak üzere yer yer vücuda getirilmiş etrafı kapalı tahkimat tesisleridir. Bunları ileri mevzi makamında kullanılmak ve bir geçidi kapamak üzere müstakil bir vazife ifa edenlerine tevkif tabyası denir. Eksiden müstahkem mevkiler yani kaleler, daima müstahkem bir muhit halinde inşa edilirdi. Bundan

*dolayı müstahkem mevkilerin etrafına çepeçevre tabyalar hattı bulunurdu."*¹ Tabyalar hattı ile Erzurum şehri de çevrelenmiş ve bugün kalenin olmayan dış surlarının görevini yerine getirecek

şekilde teşkil edilmiştir. Erzurum tabyaları yapılış tarihi ve maksadına göre üç kuşak halinde ifade edilmektedir.

Birinci Kuşak Tabyalar;

1820 yılında Kalenin mukavemetini artırmak maksadıyla şehrin hemen doğu tarafına kale surları da onarılmak suretiyle toprak tabyalar inşa edilmiş ve içlerine topçu birlikleri konuşlandırılmıştır. Bugün Hasan Basri mahallesinde bulunan bu toprak yığını halindeki tabya şehrin ilk tabyasıdır.

İkinci Kuşak Tabyalar;

1828-1829, 1853-1856 Osmanlı-Rus harplerinden alınan derslerle şehir yakınında toprak tabyaların uzun menzilli topların atışından şehri koruyamayacağı anlaşılmıştır. Şehrin uzaktan savunulması gerekli görüldüğünden doğudan gelecek Rus tehlikesini önlemek ve zamanın uzun menzilli silahlarına karşı koymak üzere şehre göre daha yüksek

olan mevkilere birer direnek noktası teşkil ederek çepeçevre savunma fikri kabul edilmiştir. Buna göre önce Sultan Abdülmecid zamanında Top dağının şehre bakan yamacında Mecidiye Tabyası ile şehrin kuzey batısında Büyük Kiremitlik Tabya inşasına başlanmış ve 1856'da tamamlanmıştır. 1867 yılında ise Sultan Abdülaziz döneminde bu tabyaları takviye edecek şekilde Aziziye Tabyası ve Küçük Kiremitlik Tabyası yapılmıştır. Böylelikle

Çalışmalara 3000 gönüllü Erzurumlu da katılmış ve Ahali Tabyası adı verilen tahkimat 1874'de bitmiştir.

iç kale merkez olmak üzere 1.5 km.lik bir yarıçap mesafesinde şehrin kuzey doğusu ve doğusu kapatılarak uzun menzilli topçu ateşlerine karşı şehir 3.5 km. mesafeden şehrin merkezi korunmuş olur. Bu esnada Fa-

1 - Selahaddin Kip, Askeri Kamus, Vakıf Matbaası, İstanbul 1939, s.237.

zıl Ahmet Paşa başkanlığında bir heyet bu tahkimatın Top Dağı kısmının kuvvetlendirilmesine karar vererek Toparlaktan gelen yol ile Müşlükümet düzlüğünü de kapatacak şekilde bir tabyanın yapılmasına karar vermiştir. Bu maksatla başlatılan çalışmalara 3000 gönüllü Erzurumlu da katılmış ve Ahali Tabyası adı verilen tahkimat 1874'de bitmiştir. Bu tabyalar 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Rus birliklerinin ilerlemesine engel olmuş ve faydası görülmüştür.

Üçüncü Kuşak Tabyalar;

Bununla birlikte topların menzillerindeki artış nedeniyle şehrin savunmasının Palandöken, Deveboynu ve Gürcü Boğazı'ndan da yapılmasına ihtiyaç duyulması üzerine bölgeyi yerinde incelemek üzere Şahap Paşa başkanlığında bir heyet daha teşkil edilmiş ve yapılan inceleme sonucunda altı grup halinde tabya yapılmasına karar verilmiştir. Buna göre;

Birinci Grup; Doğuda üzerinde role istasyonu bulunan Ağzıaçık Tabyası ve Toparlak Tabyası,

İkinci Grup; Kuzeydoğuda ortalama 9 km. uzaktaki yükseklikte teşkil edilen Dolangez Tabyası ve Çobandede Tabyası,

Üçüncü Grup; Yaklaşık 20 km. kuzeyde bulunan Tafta Tabyası ve Karagöbek Tabyası,

Dördüncü Grup; Doğuda 8 km. uzaklıkta yer alan Uzun Ahmet Tabyası ve Höyükler Tabyası,

Kış aylarının en zor şartlarında bile her biri iki taburdan fazla kuvveti barındırabilecek tarzda inşa edilmiştir

Beşinci Grup; Kuzeydoğuda 3 km. uzaklıkta Sivişli Tabyası'dır. Bu tabyaların inşası da 1896'da tamamlanmıştır.

Tabyaların cephanelikleri, dehliz koğuşları, erzak ambarları dönemin top mühimmatına karşı dayanıklı yapılmış ve bütün tesisler tabyaların altında birbirine geçiş sağlayacak şekilde birleştirilmiştir. Kış aylarının en zor şartlarında bile her biri iki taburdan fazla kuvveti barındırabilecek tarzda inşa edilmiştir.

1911 yılında ise yeniden yapılan incelemeler sonrasında tabyaların arasında sahra usulüne göre tahkimat yapılması, destek noktaları tesis edilmesi ve topçu mevzilerinin oluşturulması istenmiştir. 6 m. genişliğinde bir sıralı tel engeli, Uzunahmet bölgesinde mayın sahası oluşturulmuş ve 45 km. lik alana tabyalara arasında olacak şekilde 700 top mevzi yapılmıştır. Ancak Sarıkamış harekâtında arzu edilen başarının sağlanamaması ve Rus ilerlemesinin başlaması üzerine çalışmalar tamamlanamamıştır. 1918'de Osmanlı Ordusu'nun Kafkaslara ileri harekâtı başlayınca Erzurum ve Tabyalarda Rus işgaline son verilmiş ve yeniden savunma için tertiplenmeye geçilmiştir.

İkinci Dünya Harbi sırasında ise kısmen ıslah edilen ve elden geçirilen Tabyalar, çağın savunma anlayışına göre direnek noktası/bölgesi esasına göre tertip ve tahkim edilmiştir. Günümüzde ise askeri-stratejik bir öneminin şu an için olmadığı ancak tarihi ve kültürel değerleri yüksek olan tabyalar, dönemin Türk askeri stratejik düşüncesinin bize bir mirasıdır. Aynı zamanda Erzurum halkının başta Nene Hatun olmak üzere Ordusu ile birlikte verdiği mücadelesinin simgeleştiği yerdir. Gelecek nesillere aktarılmak üzere tarihi bir anıt olarak korunmalıdır.

Kaynakça;

1. Vehbi Kocagüney, Erzurum Kalesi ve Savaşları, Askeri Matbaa, İstanbul 1942.
2. Selahaddin Kip, Askeri Kamus, Vakıf Matbaası, İstanbul 1939.
3. İbrahim Hakkı Konyalı, Erzurum Tarihi, Türk Yazarlar Birliği Vakfı Yayını, Ankara 2010.
4. Osman Geçten, "Aziziye ve Mecidiye Tabyalarının Askeri Tahkimat Yapısı Olarak Mimari Özelliklerinin İncelenmesi", Türk Bilim ve Araştırma Vakfı Dergisi, (1-11), S.1, Cilt 10, 2017.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ'NİN NASÎHATU'S-SELÂTÎN İSİMLİ ESERİNE GÖRE OSMANLI İLMİYESİNDE BOZULMANIN SEBEPLERİ

İlknur SENCER

Şerefli İslam Şeriatının bekası ilimdir, ilmin bekası ise ulema iledir. Bu sebeple büyük ataları zamanında ilme ve ilim adamlarına olan hürmet ve izzet hiçbir devlette görülmemiştir. İlim adamlarına gösterilen itibarın sonucu olarak nice güzel ve kıymetli eserler görülmüştür. İntizâm-ı hâl ilmin gereği olarak din ve devletin önemli işlerindedir. Bu esnada gayet karmakarışık olup halleri bozulmuştur. Büyük padişahların şerefli zamanlarında alimler arasında geçerli olan kanun ve düzen budur ki ulemanın en bilgilisi ve en faziletlisi ve en takvalısı şeyhülislam olup ondan sonra Rumeli kazaskeri ve ondan sonra Anadolu kazaskeri olup bu düzen üzere liyakatlerine göre saygı görürlerdi. Fetva makamına tayin olduktan sonra asla görevden alınmazlardı. Çünkü fetva görevi yüce bir görevdir ve onun hürmeti diğer görevlerinkine benzemez, azil kabul eylemez, her alim o makama layık olmaz. Daha önceleri şeyhülislam olan kişiler cömertliğin ve olgunluğun kaynağı olduğundan gayrı,

doğruyu konuşan ve cihanın sığınağı olan padişah hazretlerine daima nüsah-ı cemileden hali olmazlardı. Ve din ve devletin düzenine çalışıp, kulların durumu ile ilgilenirlerdi. Fetva makamı bu özellikleri taşıyan biriyle müşerref olduktan sonra, ömür boyunca bu kimsenin azledilmemesi gereklidir. İyilerin kadrini bilmek gereklidir. Ebussuud Efendi hayatları boyunca fetva makamından hiç azledilmedi ve görevini düzgün yapan kazaskerler bile on-onbeş sene görevinde kalıp, emekli olduktan sonra yüz ellişer akçe maaş ihsan olunurdu. Bilâd-ı selâse kadıları ve diğer şeriat hâkimleri dahi nice zaman görevlerinde kalıp, bir sebepsiz yere azlolunmazlardı. Azlolunduktan sonra niceleri vazife ile ve niceleri medrese ile emeklilikten birini tercih edip kalan ömürlerini ilim ve ibadetle ve İslam devletinin padişahına dua ile geçirirlerdi. Aralarında şimdiki gibi şöhet ve ziynet yoktu. Her biri görevinde doğruluk ve adalet gösterip, vardıkları yerde Allah'ın kullarına rahmet olurlardı. Emekli oldukları zaman gece

ve gündüz ilimle uğraşıp nice eserler vücuda getirirlerdi. Halen hazine-i amirede olan nice eserleri mevcuttur. Ve güzel isimleri kıyamete kadar halkın arasında zikredilir ve Cenab-ı Hakk mallarına dahi bereket verip nice hayrat ve hasenat vücuda getirirlerdi. Şu anda bile camileri ve mescitleri ve medrese ve mektepleri ve han-gah ve zaviyeleri İslam memleketinin her yerinde mevcuttur.

Şu anda ilim yolu haddinden fazla bozulmuştur ve alimler arasında geçerli olan kadim kanun işlemez olmuştur. Evvelce bir ilim öğrenmek isteyen danışment olmak isterse bilginlerden birisi ele alıp, evvela ondan mahreç dersi okur. İstidadı ve kabiliyeti görüldükten sonra müderrislerden birine gönderilirdi. Ondan ötekine böyle böyle hariçte ve dahilde ve sahnada uzun müddet danışment olur, sonra istediği yerde durup, yolu ve sırası gelince mülâzım olup, ruznamçe-i hümayuna adı yazılırdı. Sırası gelince sahn danışmentlerinin eskileri ki muhtemeldir her birine birer tetimme tayin olunup,

orada kalan softalara bilgi anlatırlardı.

1594 tarihine gelinceye kadar Sahn muitlerinin şimdiki müderrisler kadar mevki ve itibarı vardı. Danişment olup, uzun zaman medreselerde ilim ile meşgul olmayınca mülazım olunmazdı ve kimse kimsenin danişmendini icazetsiz almazdı. İlim yolu gayet temiz ve derli topluydu. O yüzden içlerinde cahil ve yabancı olmayıp, her biri yolu ile geldiğinden kadı ve müderrislerden hepsi, bilgisi ve dini mükemmel, ırz ve vakar sahibi adamlar olup, müderris olduğu takdirde mübarek ilme mansıp sahibi olduğu takdirde din ve devlete doğrulukla hizmet edip, halka gayet faydalı olurdu.

Padişah huzurunda hak sözü söylemez oldular.

1594 (1003) tarihinden beri bu düzen bozuldu. Evvelce şeyhülislam olan Sunullah Efendi, birkaç defa yersiz olarak azlolundu, yerine gelenler dahi azil korkusuna düşüp devlet büyüklerine karşı dalkavukluk yapmaya mecbur kaldılar. Padişah huzurunda hak sözü söylemez oldular. Herkesin hatırını hoş etmeye ehemmiyet verir oldular. Ama dinde sağlam olan hak sözü söyleyip, azilden dahi korkmayıp Sunullah Efendi birkaç defa azlolunmuş iken, yine doğruyu söyleyip, din ve devlet işinde asla göz yummadılar. Çünkü o makam göz yumma yeri değildir, insanların hatırını hoş tutma

yeri değildir.

Giderek her işe hatır karışmakla ve her işede müsamaha olunmakla hak sahibi olmayanlara hadden aşırı mevki verilir, kadim kanun bozuldu. Kazaskerler dahi az zamanda yersiz olarak azil olunmakla, içlerinde tama sahibi ve harris olanlar, bulunduğu mevkii fırsat ve ganimet bilip, memuriyetlerin çoğunu rüşvet ile ehliyetsizlere verir oldular. Mülazımlıklar dahi yolu ile verilmeyip, satılmaya başlanırlı subaşı kâtipleri ve avamdan niceleri beş-on bin akçe ile mülazım olup, sonra az zamanda müderris ve kadı olup ilim sahası cahillerle doldu. İyi kim belirsiz oldu. Çoğunlukla zulm edip, bilginlerin adını kötüye çıkaran o gibi cahiller ve yabancılarıdır. Yoksa ilim yoluna hizmet etmiş ve yoluyla iziyle gelmiş bilginler haşa ki doğrudan sapalar.

Nihayet iyilere, iyilikleri karşılığında riayetler, kötülere kötülükleri için ihanet olmakla bilgin ve cahil ayırt edilmeyip, bilginlerin kıymeti bilinmemekle yüce bilginlerin halk gözünde itibarı kalmadı. İzzet ve saygınlıkları gitti. Geçmişteki bilginler din ve diyanet sahipleri olup, doğruluktan zerre kadar sapmayıp, cenabı Hakk'ın gazabını ve ululuğunu düşünüp, Allah'tan korktukları için bütün halk da onlardan korkarlardı. Bir iş için "Hakkın emri budur" deseler herkes "duyduk ve itaat ettik" derdi. Kimsenin karşı koymaya cesareti yoktu.

Bir zerre kadar küçük olan bu

fakir kul, İstanbul'a geldiğim vakit, vakıa yüce bilginler şimdiki gibi hizmetçi ve gösteriş (hadım ü haşım) sahibi değil idi. Fakat bir müderris duacıları yoldan geçse, bütün halk tamamen ona dönüp, pek fazla hürmet ve ikram ederlerdi. Irz ve vakarları olgun haldeydi. Dışarı çıktıkları vakit, kendileri ve adamları babayânî elbiseler giyerlerdi. Katiyen süs ve zarafetleri yoktu. Beyhude seyir ve sülük ve yüksek mevki isteğinde değillerdi. Herkes evlerinde ilimle uğraşıp, dışarı çıktıkları zaman ya derse ya cami-i şerife yahut Allah için sevdikleri kimselerin ziyaretine giderlerdi. Amma halk yanında her biri müçtehit derecesinde aziz ve saygıdeğerdi. Bu asırda da bilgin ve cahil bir görülmeyip, bilgi ve marifet sahiplerine imtiyaz verilse az zamanda yine evvelki dereceye varırdı.

İlmiyeye ait makamların aracılıkla verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmek gerektir. Kadılık yolunda vasıta bilgidir. Yaş ve sene, soy ve sop değildir. Şimdi adalette iş gördükleri vakit, makamı eskilere verirler. Halbuki eskilik, Allah yanında kadılığa sebep değildir. Şeriat seccadesi bilgin ve adil olanlara gerektir. Medreseler dahi ilmi incelikler çıkarmaya kadir olanlara gerektir. Bir cahilin, sırf eski diye bir bilginin önüne geçirilmesi haksızlıktır. Bilgi ve diyaneti olunca, genç olsa da zarar vermez.

İmamlıkta da bilgili kimse daha yaşlının önüne geçer. Bilhassa kadılık mansıbında yaş, sene ve zamanın seçme sebe-

bi olması, kendilerinin bilgide eşit oldukları zamandır. Yaşlı ile genç, bilgi ve marifette birbirine eşit olunca yaşının öne geçmesi daha doğrudur. Ama bilgi ve marifetten hissesiz olunca 1000 yaşında da olsa Allah'ın kullarına faydası olmaz ve hakkı yanlıştan ayırmaz. Ama herkesin başlangıcı mülazımlıktır. Şöyleki yüksek dereceli bilginler, mülazımlığı satmazlar, her birisi mülazımlığı istihkak sahiplerine verilerse, ilim yolu kısa zamanda yoluna girer ve ehliyeti olan ehliyetsiz olana üstün gelir.

Mülâzımlıklar dahi çok verilir oldu. Birine arpalık ve yahut vazife olsa teşriften nice mülâzım yazarlar. Her işte mülâzımlık kanundan fazla alınır oldu. Bu asırlarda diya-

neti olmayan birçok kazasker çeşit çeşit mülâzımlıklar yazıp, ruznamçe-i hümayunu doldurdular. Nicelerine maaş zammı verip, bir iki yılda yeni bir mülâzımı (yüz elliye) çıkardılar. Bu yüzden kadıların halleri bozulup, aralarında ihtiyaçtan fazlalık olduğundan, bir kadı iki yıl beklediği halde bir yere tayin edilemez oldu. Fakirlik canlarına yetti. Her biri dilenci derecesine geldi. Bir vazife çıkarsa on beş yirmi adam talip olur. Birine verilince diğerlerinin eli boşa kalır. Bunlara bir çare bulunmazsa halleri perişan olur. Bunun çaresi, mülâzımlığı sıkı tutmakla olur. Kanundan fazla mülâzımlık verilmeye ve hak sâhibi olanlardan başkası alınmaya, bilgin ile câhil bir görülmeye, Allah'ın fazlı ile tez düzene girer.

Kadıların ahvâli ile meşgul olmak çok önemlidir. Çok hor ve aşağılık hâle gelmişlerdir. Bir subaşı ve bardakçı şikâyeti ile mansıpları verilir, sebepsiz birçokları azlolunur. Halk içinde hürmetleri kalmadı. Daha yüksek makamlara yazdıkları dinlenmez oldu. Bir zalimi bildirse, o zalimin yükselmesine sebep olur. O halde nasıl zulmü ortadan kaldırırsınlar? Nasıl şer'i şerif hükümlerini yerine getirsinler? Her şikâyet ile mansıpları verilmemek gerektir. Zulmettiği anlaşıldıktan sonra cezası görülmek gerektir. Hakikaten onlarda da zalim olanlar tam olarak derinliğine anlaşıldıktan sonra, azil ile yetinilmeyerek kimi sürgün, kimi ömrünün sonuna kadar azil olunmak gerektir. Aldırış etmemekle âlem elden gider.

Kaynak: Gelibolulu Mustafa Âlî, Nasîhatu's-selâtîn, vr.2a-8b.

Not: Bu metin hazırlanırken Kasım Ertaş'ın 2008 yılında hazırlamış olduğu "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nasîhatu's-selâtîn İsimli Eserinin Tenkidli Metni" isimli tez çalışmasında tesis edilen metnin esas alınmıştır.

CAMI AVLUSU

İbrahim YILDIZ

Camiler; mabet olmanın yanı sıra, buluşma mekânlarıdır aynı zamanda. Namaz vakitleri ise randevulaşmak için en uygun vakitler. Bir randevu için “akşam namazında şu camide buluşuyoruz”, denilince randevu vaktine dair her şey netleşir. Bu söylem, “saat

19:30’da buluşuyoruz” demekten daha belirgindir. Randevunun muhatabı olan herkes içindir bu netlik. Bozuk saatler bile şaşırtamaz kimseyi. Örneğin “saatim 5 dakika geri kaldı” denilemez. Çünkü akşam namazı, belirli bir anın ifadesi olan saatten ziyade, vaktin ifadesidir. Randevu için sözleştiğimiz camiye geliyorum. Cami avlusundayım. Ağustos ayı. Akşamüzeri sıcaklık yerini hafif serinliğe bırakmış. Gün batmak üzere. Fakat alacakaranlığın verdiği kasveti hissetmiyorum. Cami avlusu buna engel oluyor sanki. Ve avludaki çam ağaçları... Birkaç yaşlı amca gelmeye başladı avluya. Mahallenin genel dokusuna uymadığım her halimden belli olan bana, şöyle bir bakıyorlar.

Başka bir mekânda olsa farklı bir bireyi yadırgayacak, yargılayacak ve sorgulayacak olan kenar mahallenin insanları bu kez böyle yapmıyorlar ve içtenlikle selam veriyorlar. Çünkü cami avlusundayım. Oradan ve onlardan olmadığım belli.

Tüm

*Müslümanlara,
hatta tüm insanlara
açıktır cami avlusu.
Çünkü “Allah’ın
Evi’dir Cami...”*

Yabancıyım, misafirim. Fakat saygı görüyorum. Misafirlerini karşılıyorlar hepsi. Öyle ya; cami avlusunda bekleyen her yabancı o mahallenin misafiri- dir önce. Çünkü mahalleliden de önce tüm Müslümanlara, hatta tüm insanlara açıktır cami avlusu. Çünkü “Allah’ın Evi’dir Cami... Cami avlusunda bekleyen yabancı ise Allah’ın misafiri. Allah’ın mahalleye bir emaneti adeta. Bizleri davet eden ev sahibimizin oğulları ve diğer birkaç konuk geliyorlar camiye. Akşam ezanı okunmak üzere. Bu atmosfer Ramazan akşamlarını, iftar vakitlerini hatırlatıyor. Namazımızı kılıyoruz. Davetliler, tüm o mahalle insanları. Namaz vakitlerini dikkate alarak camilerde randevulaşmanın bir diğer yönünün, buluşmaya manevi bir değer katmak olduğunu anlıyorum. Önce Allah’ın huzurunda toplanıp sonrasında bir araya gelmek, sorumluluk yüklüyor olabilir herkese. Art niyetleri, ön yargıları, kınamay, kıs-

kançlık ve haset gibi bireyler arasındaki iletişimi kirletecek tüm kötü huyları bir kenara bırakma sorumluluğu. Bu sorumluluğu daha henüz hissetmiş insanların buluşmaları da daha başka oluyor. Cemaatle kılınan namazdan sonra bizleri kabul eden eve yöneliyoruz. Ev sahibimiz yaşlı bir teyze. Buraların böyle adetleri vardır. Ailenin büyükleri, mahallenin saygın kadınları olan “Paşa Hanım” ünvanlı teyzeleri değerli buldukları insanları davet ederler sofralarına. Böylece hem cemiyetteki konumlarını adam akıllı belirgin kılarlar hem de hayır hasenat yaparlar. Cami imamı, müezzini, cami cemaatinden olan kanaat önderleri, mahallenin gençleri bu davetliler listesinde yer alabilirler. Eve geçiyoruz. Geniş beyaz başörtüsü ile hanım teyze karşılıyor bizleri. Tam bir “hanım”... Ev sahibi hanımın oğulları da aramızdalar. Fakat onlar teyzenin ev sahipliği kimliğinin ötesine geçemiyorlar.

*Önce Allah’ın
huzurunda toplanıp
sonrasında bir araya
gelmek sorumluluk
yüklüyor olabilir
herkese*

Hanım teyzenin karakteristik duruşu, ataerkil bu kültürde, oğulları için bile ulaşılmaz kıyor kendisini. Dualar ediliyor, gazeller okunuyor, bazıları gazelin ritmine kaptırıyor kendilerini... Bu ritme uygun olarak, sade bir biçimde, ni-

zami olarak, gözlerini kapatıp başlarını sağa ve sola çevirerek manevi bir tempoya uyum sağlıyorlar. Böylece gazeldeki derin anlamları düşünüyorlar; belki de kendilerini muhasebe ediyorlar. İçerik yönünden doygun beyitler, musikiyle birleşince meclisteki herkes için ortak bir payda oluşturuyor. Geçmiş dönemlerde yaşamış, sadece o şehrin insanların tanıdığı, o topraklarla özdeşleşmiş şahsiyetlerin gazelleri okunuyor. Bu, o meclistekilere daha farklı hazlar sunuyor. Çünkü kendi hemşerileri mesabesindeki bu güftekarlara, ermiş kişilere kendilerini daha yakın hissediyorlar. Sofralar kuruyor. Tüm davetliler, üzerlerine sinmiş uhrevi olgunlukla yöneliyorlar kendileri için hazırlanmış ikramlara. Havadan sudan konuşmaya başlıyorlar. Az önceki manevi iklimde özümstedikleri hislerle ilgili konuşmamaya dikkat ediyorlar. Herkes, kendilerine özel bu hislerin yine kendilerinde kalmasını yeğliyor. Ulu orta, olur olmaz anlatılırsa tüm o yaşanmışlıklar uçuşacak gibi geliyor kendilerine. Ayırıyoruz artık oradan.. Adeta zaman yolculuğuna çıktığımız, modern zamanlardan sıyrılmış olarak verdiğimiz bir “ara”dan sonra şehrin ışıkları, trafik, koşuşturan insanlar... Tuhaf geliyor... Olsun... Kısa bir zaman diliminde de olsa günlük çekişmelerden, stresten, kaygıdan kurtulmak iyi geldi.

www.gelisimerzurum.org
www.gelisimerzurum.com
www.gelisimakademi.org